

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра географії та методики її навчання

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ
ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ

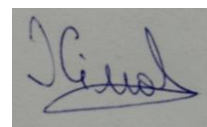
Кваліфікаційна робота студента групи Гм-24
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)
Хіманича Дмитра Андрійовича

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Мантуленко С. В.

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Хіманич Дмитро Андрійович, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Сутність та зміст поняття фінансова грамотність в науковій літературі	8
1.2. Нормативно-правова база та вітчизняні ініціативи у сфері фінансової освіти	14
1.3. Вікові особливості учнів середньої та старшої школи щодо засвоєння фінансових знань	22
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ	33
2.1. Методичні підходи формування фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи	33
2.2. Форми і методи навчання фінансової грамотності у практиці сучасної школи	44
2.3. Методичні матеріали та методичні розробки уроків з курсу «Підприємництво та фінансова грамотність», 8-9 клас.	50
Висновки до розділу 2.	68
ВИСНОВКИ.	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.	73
ДОДАТКИ.	80
Додаток А	80
Додаток Б	81

ВСТУП

У сучасному світі фінансова грамотність виступає однією з ключових компетентностей, необхідних для успішного функціонування особистості в умовах ринкової економіки. Динамічні соціально-економічні процеси, розвиток цифрових фінансових технологій, зростання доступу до фінансових послуг і водночас поширення фінансових ризиків вимагають від громадян уміння раціонально розпоряджатися власними ресурсами, планувати бюджет, розуміти сутність кредитних, інвестиційних, страхових операцій. Особливої актуальності набуває питання формування фінансової грамотності в молодого покоління – учнів середньої та старшої школи – як передумови їхньої соціальної мобільності, економічної безпеки та життєвої самостійності. Саме в цей період на думку науковців закладаються основи економічного мислення, споживчої культури, відповідального ставлення до особистих і суспільних фінансів. Водночас, попри стратегічну важливість теми, спостерігається недостатня системність, фрагментарність або відсутність належних методичних підходів до викладання фінансової грамотності в школі. Варто відмітити, що значна частина наукових робіт присвячена питанням фінансового потенціалу населення, рівню фінансової обізнаності, особливостей фінансової поведінки, лише окремі роботи розкривають методичні аспекти навчання фінансової грамотності в закладах загальної середньої освіти.

Проблема підвищення фінансової грамотності населення є об'єктом значної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. В Україні цьому напрямкові присвячено праці таких дослідників, як Т. Гільберг, О. Вільчинська, К. Румянцева, Л. Захаркіна, М. Катериніна, Т. Кізима, І. Ломачинська, О. Ковтун, А. Незнамова, Н. Слав'янська, О. Суховій, Л. Слобода, С. Юрій, В. Рисін, О. Рябова, З. Філончук, Т. Смовженко, О. Шаманська та інші. У їхніх дослідженнях розглядаються питання формування фінансового потенціалу населення, рівня його фінансової обізнаності, особливостей фінансової

поведінки, а також методичні підходи щодо навчання фінансової грамотності у закладах загальної середньої освіти.

Так, О. Вільчинська вивчає зміст і структуру фінансової освіти крізь призму формування ключових компетентностей [6]. К. Румянцева та Т. Кізіма розглядають способи інтеграції фінансової грамотності у шкільні дисципліни [22]. М. Катериніна та І. Ломачинська акцентують увагу на соціально-економічних аспектах фінансової освіти та виховання молоді [53]. О. Ковтун і А. Незнамова пропонують практичні методики викладання фінансової грамотності в межах компетентнісного підходу [2]. Вагомий внесок у розвиток фінансової грамотності зробили також С. Юрій і В. Рисін, які аналізують теоретико-методологічні засади формування фінансової культури населення [58]. Питанню вивчення проблеми фінансової грамотності на засадах компетентнісного підходу приділила увагу Н. Барадіян [2]. Над створенням навчальних програм і посібників із фінансової грамотності для різних вікових груп працюють Т. Гільберг, І. Беспалько, Л. Войтицька, В. Ролік, О. Тригуб, Т. Смовженко, О. Суховій та О. Шаманська.

У світовій науковій спільноті фінансова грамотність є об'єктом досліджень таких учених, як Г. Беккер, Ш. Данс, Е. Ларсон, А. Лусарді, Т. Хіра, Г. Шахназарян. Значний внесок у підвищення рівня фінансової грамотності здійснили закордонні науковці, Енні Лусарді та Олівія Мітчелл, вони розробили підходи до оцінювання рівня фінансової грамотності на основі міжнародних порівняльних досліджень, зокрема проєкту OECD/INFE. Такі науковці як, К. Кутер і Т. Люсей досліджують, як фінансова обізнаність впливає на споживчу поведінку домогосподарств та процес ухвалення економічних рішень [60].

В умовах реалізації Нової української школи та компетентнісного підходу до навчання нагальною потребою стає розроблення й апробація методичних підходів, що відповідають сучасним педагогічним вимогам, враховують вікову специфіку учнів середньої та старшої школи, а також дозволяють інтегрувати фінансову грамотність у зміст навчальних дисциплін.

Отже, актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена як викликами сучасної економічної дійсності, так і потребами системи освіти у впровадженні ефективних методичних рішень щодо формування фінансової грамотності школярів.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування та практичне визначення ефективних методичних підходів до формування фінансової грамотності учнів у закладах освіти.

Реалізація мети потребувала розв'язання таких завдань дослідження:

1. Розкрити сутність та зміст поняття «фінансова грамотність» у контексті сучасних наукових досліджень та освітньої практики.
2. Розглянути нормативно-правову базу та вітчизняні ініціативи у сфері розвитку фінансової освіти в Україні.
3. Обґрунтувати методичні підходи, форми та методи навчання фінансової грамотності учнів у закладах загальної середньої освіти з урахуванням вікових і психологічних особливостей.
4. Розробити та апробувати методичні матеріали (уроки, завдання, дидактичні матеріали) з курсу «Підприємництво та фінансова грамотність» для учнів 8-9 класу.

Об'єкт дослідження процес формування фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи.

Предмет дослідження методичні підходи до формування фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи.

Методи дослідження Для досягнення мети та реалізації завдань кваліфікаційної роботи використано комплекс взаємопов'язаних методів наукового пізнання. Теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація – для розкриття сутності поняття «фінансова грамотність», з'ясування його змісту у науковій літературі та освітній практиці; аналіз нормативно-правових документів – з метою дослідження державних стратегій, програм і ініціатив у сфері фінансової освіти; класифікація та узагальнення –

для визначення методичних принципів, підходів, форм і методів навчання фінансової грамотності учнів. Емпіричні методи: спостереження за навчальним процесом вивчення підприємництва і фінансової грамотності в закладах освіти – для виявлення особливостей сприйняття фінансових знань учнями різного віку, визначення критеріїв та показників фінансової грамотності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні методичних підходів до формування фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи, які можуть бути використані у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти.

У ході дослідження створено методичні матеріали, розробки уроків, завдання та дидактичні вправи з курсу «Підприємництво та фінансова грамотність» для учнів 8-9 класу, що сприяють підвищенню ефективності засвоєння фінансових знань, розвитку критичного мислення та формуванню практичних умінь раціонального управління особистими фінансами.

Результати дослідження мають прикладне значення для практики сучасної школи й можуть бути використані у подальших науково-методичних розробках з проблеми формування фінансової компетентності здобувачів освіти.

Структура роботи. Дана робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, списку використаної літератури та додатків. Робота містить (6 таблиць, 20 рисунків). Обсяг роботи становить 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність та зміст поняття фінансова грамотність в науковій літературі.

Дослідження процесу формування фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи потребує розкриття сутності та змісту вказаного поняття у контексті сучасних наукових досліджень та освітньої практики.

На сьогоднішній день у науковій літературі існує значна кількість підходів до трактування поняття «фінансова грамотність», що зумовлено багатогранністю цього феномена та різними аспектами його вивчення. Різні науковці, міжнародні організації та освітні інституції подають власні визначення цього терміна, акцентуючи увагу на певних складових – знаннях, уміннях, установках чи поведінкових характеристиках особистості у сфері фінансів [33]. Частина дослідників розглядає фінансову грамотність як сукупність знань і навичок, необхідних для прийняття обґрунтованих фінансових рішень; інші – як елемент фінансової культури та компетентності, що забезпечує здатність людини ефективно управляти особистими ресурсами в умовах сучасного економічного середовища [53]. Така різноманітність визначень свідчить про актуальність проблеми, необхідність її подальшого теоретичного осмислення та узгодження підходів до формування фінансової грамотності у системі освіти.

При цьому, варто відзначити, що й досі не існує єдиного усталеного визначення поняття «фінансова грамотність», його розглядають у широкому сенсі вважаючи, що він означає рівень розуміння економічних чинників і механізмів впливу економічних умов та обставин на процес прийняття рішень домогосподарствами. Інші вважають, що цей термін має досить вузьке значення і стосується лише базових навичок управління фінансовими ресурсами, зокрема формування бюджету, заощаджень, інвестицій і користування послугами зі страхування [9].

Наведемо різні погляди науковців на сутність поняття «фінансова грамотність» табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Наукові погляди щодо сутності поняття «фінансова грамотність»

№	Автор джерело	Зміст поняття
1	Р. Бонд [7]	сукупність знань і навичок, що формують вміння розпоряджатися своїми коштами із мінімальними ризиками та максимальною ефективністю
	Л. Гончар, С. Гарної, А. Мартиненко [13]	набуті людиною професійні компетенції, що дають їй змогу приймати зважені рішення щодо ефективного управління власними фінансами та раціонально діяти відповідно до конкретних життєвих обставин
	О. Дудчик [15]	розуміння базисних основ управління особистим бюджетом, усвідомлення фінансової відповідальності за прийняті рішення, вміння порівнювати фінансові ризики і корисність фінансової послуги, усвідомлення впливу фінансових рішень на рівень особистого добробуту
	Г. Кучерова [27]	сукупність фінансових знань та вміння їх застосовувати з метою отримання максимальної користі від управління власними фінансами
	Т. Повод [40]	вмінням управляти своїми грошима так, щоб забезпечити собі і своїй родині фінансову незалежність за допомогою тих фінансових інструментів, які наявні на ринку, і тих навичок розпорядження грошима, які допомагають зберігати, заробляти і збільшувати кошти, що має людина
	Т. Кізима [23]	сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами й здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень»
	В. Зикіна [21]	набір основних фінансових знань, умінь і навичок, які дозволяють правильно розпоряджатися власними коштами, раціонально приймати фінансові рішення»
	Н. Савчук [45]	комплекс навичок, яких людина набуває в процесі фінансової освіти як в закладах загальної середньої освіти, так і в закладах вищої освіти, що продуктивно засвоюються і перевіряються в практиці конкретного життя.
	Д. Радзішевська [43]	вміння управляти своїми грошима так, щоб забезпечити собі і своїй родині фінансову незалежність за допомогою тих фінансових механізмів, які представлені на ринку, і за допомогою тих навичок розпорядження грошима, які допомагають зберігати, заробляти і збільшувати ті кошти, що має людина
	Шон Мунді [60]	знання, розуміння, навички та впевненість, які дозволяють особі приймати правильні фінансові рішення та діяти відповідно до конкретних обставин

На основі аналізу та узагальнення різних підходів до трактування поняття «фінансова грамотність», ми установили, що майже всі автори вказують на наявність фінансових знань та практичних умінь; більшість вказують на вміння планувати, заощаджувати та ефективно використовувати фінанси, багато авторів акцентують увагу на здатності робити обґрунтовані фінансові рішення, усвідомлювати наслідки своїх фінансових дій.

Відмінним для визначень є те, що – одні зосереджують увагу на навчанні та компетенціях, інші – на практичній ефективності, фінансовій незалежності, оцінці ризиків, світогляді чи стратегічному мисленні.

Тож, при визначенні сутності поняття «фінансова грамотність», науковці переважно використовують компетентнісний, практико-орієнтований, ціннісно-смісловий підходи.

Проте, варто відмітити, що будь-яке визначення поняття припускає спроможність особи отримувати знання і розвивати навички, необхідні для прийняття правильного рішення із розумінням його можливих фінансових наслідків. Відповідний рівень фінансової грамотності особи дає їй змогу управляти власними ресурсами за обставин, що змінюються.

У Національній стратегії фінансової грамотності до 2030 року, подано таке визначення цього поняття, «фінансова грамотність – це знання, уміння й практичні навички та ставлення, які допомагають ухвалювати далекоглядні фінансові рішення для досягнення фінансової стійкості і фінансового добробуту та ефективної участі в економічному житті країни» (визначення запропоноване ОЕСР, що є загальноприйнятим у міжнародній практиці та закріплене в офіційних документах деяких країн і Європейської комісії) [33].

Крім терміна «фінансова грамотність», часто вживають термін «фінансова освіта» як тотожні за значенням. Однак фінансова грамотність – ширше поняття, оскільки воно охоплює як розуміння, так і поведінку, яка включає відчуття власного потенціалу, спроможність використовувати знання для прийняття раціональних рішень із метою поліпшення поточного та майбутнього фінансового стану особи. Тому фінансову освіту розглядають як

процес поліпшення громадянами своїх знань та розуміння фінансових понять, послуг та розуміння фінансових понять, послуг та продуктів [26].

Фінансова грамотність визначено як одну із десяти ключових компетентностей, на розвиток яких орієнтується нова українська школа. Фінансова освіченість виявляється через здобуття фінансової освіти, метою якої є покращення знань, розуміння фінансових ризиків під час прийняття економічних і фінансових рішень. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка створила спеціальну онлайн-платформу – Міжнародну мережу з фінансової освіти, визначає фінансову грамотність як «комбінацію фінансової обізнаності, знань, навичок, відношення та поведінки, необхідних для прийняття важливих фінансових рішень та для досягнення особистого фінансового добробуту у результаті» [34].

Тож виходячи із вище сказаного ми вважаємо, що фінансова грамотність – це сукупність знань, умінь, навичок і ставлення людини до грошей та фінансових інструментів, що дозволяє ефективно управляти особистими або сімейними фінансами, приймати обґрунтовані фінансові рішення, оцінювати ризики та наслідки своїх дій, забезпечувати фінансову стійкість і добробут своєї сім'ї та країни в цілому.

Відповідно складовими фінансової грамотності є: фінансові знання; фінансові уміння; фінансові навички; світоглядні позиції.

Таблиця 1.2.

Складові фінансової грамотності [].

Складові фінансової грамотності	їх характеристика
Знання	обізнаність у сфері управління особистими фінансами, фінансового планування, бюджетування, способів заощадження та інвестування, фінансових ризиків та способів їх мінімізації, основних видів фінансових установ, видів фінансових послуг та порядку їх отримання.
Уміння	здатність населення управляти особистими фінансами завдяки використанню набутих фінансових знань і навичок (вміння визначати особисті фінансові цілі, складати особистий фінансовий план та розраховувати особистий бюджет, визначати напрями здійснення особистих інвестицій, порівнювати фінансові продукти та обирати

<i>Продовження табл.1.1.</i>	
	найоптимальніші умови надання фінансової послуги, ідентифікувати фінансові ризики
Навички	володіння засобами та методами управління особистими фінансами, що дають змогу населенню ухвалювати виважені фінансові рішення та захищати свій капітал (регулярно заощаджувати частину доходу, вчасно погашати кредити, здійснювати витрати згідно з наперед складеним бюджетом, контролювати стан власних рахунків, відстежувати динаміку своїх доходів та витрат, інвестувати заощадження, користуватися страховими послугами тощо).
Світоглядні позиції	культура фінансової поведінки, яка починається з планування сімейного бюджету, наявність традицій управління особистими (сімейними) фінансами; відповідальність за власні фінансові рішення та зобов'язання; раціональність і поміркованість у споживанні та витратах; довгострокове бачення власного фінансового добробуту.

Слід відзначити, що фінансова грамотність це багатокomпонентне поняття, і включає в себе усвідомлення та розуміння основних фінансових концепцій, таких як складні проценти, інвестиції, кредитування, ризики, страхування, формування заощаджень та забезпечення фінансової безпеки.

Більшість науковців наголошують на тому, що фінансова грамотність складається з ефективного управління власними фінансами, здійснення обліку доходів та витрат, уміння орієнтуватися в особливостях різноманітних фінансових продуктів та послуг, мати актуальну інформацію щодо ситуації на фінансових ринках, приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг та нести відповідальність за такі рішення [6].

Фінансово грамотна людина здатна планувати свій бюджет, оцінювати можливі фінансові ризики, робити обґрунтовані рішення щодо витрат, заощаджень та інвестування, а також відповідально користуватися фінансовими послугами. На підставі цього ми виділили ознаки фінансово грамотної людини (рис.1.1.).

Рис. 1.1. Ознаки фінансово грамотної людини.

Отже, підсумуємо. Фінансова грамотність є надзвичайно важливою для сучасної молоді, вона дає змогу раціонально розпоряджатися доходами, уникати боргової залежності, планувати майбутні витрати та створювати фінансову подушку безпеки. Обізнаність у сфері фінансів допомагає молоді приймати виважені рішення щодо кредитів, заощаджень, інвестицій та освіти, а також сприяє досягненню фінансової незалежності й стабільності у майбутньому.

Тож сьогодні перед учителями стоїть важливе завдання – викладання нового курсу «Підприємництво і фінансова грамотність», спрямованого на формування в учнів сучасного економічного мислення, уміння приймати обґрунтовані фінансові рішення та розвивати підприємницькі компетентності.

Роль вчителя в цьому надзвичайно важлива, він має виступати не лише джерелом знань, а й наставником, який допомагає школярам усвідомити власний потенціал, сформувати підприємницьку культуру та підготуватися до свідомої участі в економічному житті суспільства.

1.2. Нормативно-правова база та вітчизняні ініціативи у сфері фінансової освіти.

Розвиток фінансової грамотності в Україні визнано на державному рівні важливою складовою освітньої політики, що знаходить відображення у низці нормативно-правових актів, стратегій і практичних ініціатив. Сформована правова основа створює передумови для інтеграції фінансової освіти в шкільну систему та популяризації серед різних верств населення.

Знання законодавчих актів (зокрема, Закону України «Про освіту», Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року, тощо) дозволяє вчителю діяти відповідно до державних стандартів і вимог. Учитель, який орієнтується у нормативно-правовій базі, здатен: правильно планувати навчальний процес відповідно до навчальних програм; дотримуватись правових норм щодо змісту, методів і форм навчання; гарантувати безпечне та етичне навчальне середовище, де фінансові питання подаються коректно й з урахуванням вікових особливостей учнів. Тож вважаємо за необхідне проаналізувати нормативно-правову базу, що забезпечує інтеграцію фінансової освіти у шкільну практику.

1. Закон України «Про освіту» (2017) [17].

Компетентність «підприємливість і фінансова грамотність»: визначена в Законі України «Про освіту» як одна з одинадцяти ключових компетентностей; є обов'язковою для формування у здобувачів/ здобувачок базової середньої освіти; реалізується в тісному взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями.

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) [20].

Містить положення про формування в учнів компетентностей, зокрема фінансових, через інтеграцію відповідного змісту в освітні програми.

3. Державний стандарт базової середньої освіти (2020) [14].

Це документ, який визначає мету та принципи освітнього процесу в закладах базової середньої освіти, дає загальну характеристику змісту

навчання, окреслює ключові компетентності, перелік освітніх галузей, а також вимоги до обов'язкових результатів навчання [14].

Курс «Підприємництво і фінансова грамотність» є складовою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти ключова компетентність здобувача освіти «підприємливість та фінансова грамотність» передбачає ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння вирішувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо [14].

Ознайомившись з цим документом, педагог отримує уявлення про те, які знання, вміння та компетентності мають засвоїти учні та учениці на відповідному етапі навчання. Розуміння цих вимог допомагає вибрати відповідні методики викладання та вибудовувати освітній процес так, щоб кожен учень і учениця досягли необхідного рівня підготовки. [13].

4. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року [33].

У 2024 році в Україні затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року, яка має на меті сприяти підвищенню фінансової обізнаності населення України, зростанню впевненості під час ухвалення фінансових рішень за будь-яких умов, формуванню раціональної фінансової поведінки, зокрема на основі ефективного використання фінансових послуг [33]. Її розробили Національний банк України, Міністерство освіти і науки України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Міністерство економіки України, Міністерство цифрової трансформації України та Державна установа «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» [33].

Важливим завданням реалізації Стратегії є розбудова екосистеми фінансової грамотності в Україні, залучення до її реалізації якомога більшу кількість учасників і учасниць. «Якісна базова фінансова освіта» є стратегічною ціллю № 1, що свідчить про важливість і пріоритетне значення підвищення фінансової обізнаності дітей та молоді в Україні [33].

Рис. 1.2. Стратегічні цілі Національної стратегії розвитку фінансової грамотності в Україні [33].

Стратегія є орієнтиром для розроблення навчальних програм, підручників, методичних матеріалів і позакласних заходів для учнів.

5. Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України [44].

Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України – це документ, який представляє узагальнену систему фінансових компетентностей дітей і молоді України віком від 5 до 18 років. Ідеться, зокрема, про набір знань, умінь, навичок і особливостей ставлення до питань у сфері управління особистими фінансами та споживання фінансових послуг. Ці знання й уміння є основою для ухвалення відповідальних фінансових рішень, забезпечення та поліпшення власного добробуту. Мета підготовки Рамки – сприяти спільному розумінню фінансових компетентностей для дітей і молоді серед державних органів влади, закладів освіти, приватних

організацій і громадян, які популяризують навчання фінансової грамотності. Рамка враховує вимоги Державного стандарту базової середньої освіти та допоможе вчителю під час планування та підготовки до проведення занять [44].

Рамка враховує вимоги Державного стандарту базової середньої освіти та допоможе вчителю під час планування та підготовки до проведення занять. Загалом визначено орієнтовно 900 фінансових компетентностей, які мають опанувати учні й учениці до моменту закінчення дошкільної, початкової (4-й клас), базової середньої (9-й клас) і профільної середньої освіти (12-й клас) [44].

Рамка слугує методичним інструментом для визначення конкретних навчальних цілей, орієнтованих на розвиток фінансової грамотності здобувачів освіти. Вона містить чітко сформульовані фінансові компетентності, яких учні мають поступово набувати на різних етапах навчання. Це дає змогу врахувати вікові особливості школярів і забезпечити послідовність у формуванні фінансових знань – від опанування базових понять до розуміння складніших фінансових процесів і стратегій управління особистими фінансами.

6. *Навчально-методичне забезпечення курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» для закладів загальної середньої освіти.*

Для забезпечення належної організації викладання курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у закладах загальної середньої освіти України розроблено модельні навчальні програми та відповідне навчально-методичне забезпечення, які затверджені Міністерством освіти і науки України відповідно до положень Державного стандарту базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898) та Концепції «Нова українська школа».

Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кузнєцова

А., Довгань А., Часнікова О., Шніцер О., Тригуб О., Гірченко Т., Шабанова О., Харченко А., Нагайчук Н.) [31].

Модельна навчальна програма «Підприємництво та фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.) [30].

Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М.) [32].

Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Панченко С. Ю.) [39].

Окрім цього, для викладання курсу Підприємництво і фінансова грамотність розроблено навчальну програму курсу за вибором «Основи управління особистими ресурсами. Фінансова грамотність (за методикою соціально-економічного симулятора з управління ресурсами «Життєвий капітал») 10-11 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Беспалко І.В., Бедіян Н.І., Бех Ю.В., Гавва О.О., Горошкова Т.М., Зирянова О.Л., Ігнатська О.В., Коваленко І.В., Литвин О.В., Малафєєв Т.Р., Мартинюк О.А., Рузанова О.П, Хоша М.О.) [32].

Метою зазначених програм є формування в учнів підприємницької та фінансової компетентностей, розвиток економічного мислення, ініціативності, креативності, вміння приймати обґрунтовані фінансові рішення, планувати власну діяльність і нести відповідальність за результати. Зміст навчання побудований із урахуванням вікових особливостей учнів і має інтегрований характер, поєднуючи знання з економіки, математики, інформатики, громадянської освіти та технологічної галузі.

До навчально-методичного забезпечення курсу входять:

- підручники та навчальні посібники з грифом МОН України, розроблені на основі відповідних модельних програм;

- методичні рекомендації для вчителів, що визначають організаційно-методичні особливості викладання курсу, орієнтують педагогів на компетентнісний і діяльнісний підходи;

- робочі зошити, фінансовий щоденник;
- дидактичні та цифрові матеріали (тести, кейси, практичні роботи, інтерактивні вправи, інструкції до проєктної діяльності), спрямовані на формування практичних умінь і навичок фінансово відповідальної поведінки.

Реалізація курсу ґрунтується на принципах діяльнісного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, дослідницького, рефлексивного, проблемно-ситуативного та інші підходи до навчання. Учні залучаються до розроблення й захисту бізнес-планів, створення учнівських стартапів, моделювання фінансових ситуацій, планування особистого та сімейного бюджету. Такий підхід сприяє розвитку підприємницької ініціативи, комунікативних навичок і готовності застосовувати набуті знання у повсякденному житті.

Протягом останнього десятиліття в Україні реалізовано низку ініціатив, спрямованих на підвищення фінансової грамотності дітей, молоді та дорослого населення.

Перші системні кроки у цьому напрямі було зроблено Національним банком України спільно з Міністерством освіти і науки України, коли у 2012 році було започатковано Всеукраїнський проєкт із упровадження курсу «Фінансова грамотність» у закладах загальної середньої освіти. У межах цього проєкту розроблено навчальні програми, підручники для 10–11 класів, методичні рекомендації для педагогів та проведено підготовку вчителів у співпраці з провідними закладами вищої освіти (зокрема, Університетом банківської справи НБУ) [54].

Вагомим етапом розвитку фінансової освіти стало впровадження у 2025 році нового курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів відповідно до положень Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.) та Концепції «Нова українська школа». Для забезпечення викладання цього

курсу Міністерством освіти і науки України схвалено модельні навчальні програми (наказ МОН № 1787 від 24.12.2024), створено підручники, електронні освітні ресурси та методичні матеріали для педагогів.

В Україні активно діють також позашкільні та громадські ініціативи у сфері фінансової грамотності. Зокрема, діяльність Національного проєкту з фінансової грамотності по створенню на базі ліцеїв м. Кривого Рогу навчальних екосистем у форматі клубів фінансової грамотності. Це спільний проєкт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та ГО «Діловий клуб Партнер». Його мета підвищення фінансової грамотності підлітків та формування високої фінансової культури громади та України в цілому, популяризація фінансової грамотності серед молоді України [34].

Важливим кроком підвищення рівня фінансової грамотності населення стало створення Центру фінансових знань «Талан» – інноваційного освітнього простору, започаткованого Національним банком України. Його діяльність спрямована на підтримку освітян, які викладають або планують викладати курси, пов'язані з фінансовою грамотністю, підприємництвом і економічною освітою.

Основними завданнями Центру фінансових знань «Талан» є:

- підвищення рівня фінансової грамотності українців через створення сучасних освітніх ресурсів і проведення інформаційно-просвітницьких заходів;
- підвищення кваліфікації педагогічних працівників у сфері фінансової грамотності, надання їм методичної підтримки та сучасних навчальних матеріалів;
- залучення педагогів, дітей і молоді до освітніх і комунікаційних проєктів Національного банку України;
- поширення навчальних матеріалів з фінансової грамотності та впровадження інтерактивних форм навчання, у тому числі з використанням цифрових технологій.

Він виступає платформою для підготовки педагогів-тренерів, які надалі здійснюють навчання у своїх регіонах, формуючи мережу фахівців з фінансової освіти. У межах діяльності Центру організовуються тренінги, семінари, вебінари, а також розробляються методичні матеріали, інтерактивні вправи й кейси, що відповідають сучасним освітнім підходам та компетентнісній парадигмі «Нової української школи».

Освітні кампанії центру фінансових знань «Талан», які стануть в нагоді вчителям для організації навчання з курсу Підприємництво і фінансова грамотність закладів загальної середньої освіти (рис. 1.2.).

Рис. 1.3. Освітні кампанії центру фінансових знань «Талан» [56].

Вагомий внесок у розвиток фінансової культури молоді здійснюють Міністерство фінансів України, Проєкт USAID «Трансформація фінансового сектору», Програма розвитку фінансового сектору ЄС – EU4PFM, а також громадські організації, такі як Міжнародний фонд соціальної адаптації, Junior Achievement Ukraine, Edera, CASE Україна. Ці інституції розробляють

навчальні курси, тренінги, цифрові ресурси, спрямовані на формування у громадян практичних фінансових навичок і відповідальної економічної поведінки.

Загалом, вітчизняні ініціативи у сфері фінансової освіти демонструють поступову інтеграцію фінансових знань у національну систему освіти, орієнтацію на компетентнісний підхід та міжвідомчу співпрацю державних і недержавних інституцій. Вони створюють основу для формування фінансово грамотного суспільства, здатного ефективно управляти власними ресурсами, приймати раціональні економічні рішення та адаптуватися до викликів сучасної ринкової економіки.

В Україні поступово формується системна основа для розвитку фінансової освіти. Сучасна нормативна база підтримує цю ініціативу, однак для повноцінної реалізації необхідна ефективна міжвідомча співпраця, належне методичне забезпечення та підготовка педагогічних кадрів, здатних якісно викладати фінансово-економічні дисципліни.

1.3. Вікові особливості учнів середньої та старшої школи щодо засвоєння фінансових знань.

Формування фінансової грамотності в учнів середньої та старшої школи потребує урахування вікових, психологічних і когнітивних особливостей школярів. Засвоєння фінансових знань залежить від рівня розвитку мислення, мотивації, життєвого досвіду та соціального оточення дитини.

Це підтверджують провідні світові та вітчизняні науковці. Так, відомий швейцарський психолог Жан Піаже (Jean Piaget) зазначав: «Дитина – це маленький учений, який активно будує своє розуміння світу через досвід». Піаже виділяв чотири стадії когнітивного розвитку: сенсомоторну, передопераційну, конкретних операцій і формальних операцій, де в кожній віковій стадії дитина опановує нові логічні та пізнавальні здібності. Відповідно до цієї теорії, діти мислять конкретними, наочними категоріями до 7–11 років [61].

Ерік Еріксон (Erik Homburger Erikson) в теорії психосоціального розвитку визначав, що в підлітковому віці відбувається формування емоційної стабільності, самооцінки та соціальних навичок. Підлітки починають шукати ідентичність і місце у соціумі. У цьому віці соціальні взаємодії та підтримка сім'ї й ровесників мають ключове значення для формування стійкої особистості. У разі успішного подолання цього етапу підліток розвиває почуття впевненості у собі та власній унікальності, тоді як невдача може призвести до сумнівів у своїй ролі та цінності, що впливає на подальший психосоціальний розвиток у дорослому житті. Еріксон досліджував, як соціальна взаємодія та стосунки відіграють роль у розвитку та зростанні людини [50].

Американський психолог і педагог Джером Брунер (Jerome Bruner) – представник когнітивної психології, зазначав: «Мислення дитини починається з дії, потім переходить до образів і, нарешті, до символів». Він підкреслював роль навчального середовища і структурованого досвіду у розвитку пізнавальних навичок. На його думку, діти краще навчаються через активне дослідження та гру, пізнання поступово переходить від конкретного до абстрактного [37].

Провідною ідеєю психології Джона Вотсона (John Watson) є те, що психологія повинна вивчати тільки спостережувану поведінку, а не свідомість. «Людина народжується «чистою дошкою» (tabula rasa), поведінка формується через досвід і навчання, емоції та реакції можна моделювати через умовні асоціації маніпулюючи зовнішніми стимулами [42].

Основна ідея соціально-когнітивної теорії Альберта Бандури полягає в тому, що люди вчаться спостерігаючи за іншими через взаємодію когнітивних, поведінкових і соціальних факторів. Люди, особливо діти, здатні наслідувати поведінку інших, не проходячи особистого досвіду. Учні спостерігають за вчителем або ровесниками і засвоюють як навчальні, так і соціальні навички (співпраця, комунікація, фінансова поведінка) [42].

Теорія індивідуальних відмінностей Реймонда Кеттелла (Raymond Cattell) спрямована на вивчення стабільних психологічних рис людини, які пояснюють відмінності у поведінці, пізнавальних здібностях та особистісних особливостях. Основна ідея: кожна людина має унікальний набір характеристик, що визначає її мислення, емоції та соціальну поведінку. Він вважає, що кожен учень має унікальний набір здібностей і рис, що впливають на спосіб сприйняття інформації, швидкість навчання та мотивацію. Наприклад, у когнітивних процесах: рівень концентрації, стійкість до стресу, схильність до аналітичного мислення чи креативності визначають, як учень опановує матеріал [37. с. 138].

Ганс Айзенк (Hans Eysenck) вважав, що генетичні та біологічні фактори суттєво впливають на індивідуальні відмінності в поведінці та пізнавальних здібностях. Розуміння індивідуальних відмінностей допомагає ефективно мотивувати учнів, зменшувати стрес і конфлікти, сприяти успішному розвитку соціальних навичок [37. с. 57]. Отже, теорія індивідуальних відмінностей Р. Кеттелла і Г. Айзенка підкреслює, що учні різняться за особистісними рисами, пізнавальними здібностями і типом поведінки, і ефективне навчання повинно враховувати ці відмінності, щоб оптимізувати процес засвоєння знань та розвитку життєвих навичок.

Екологічна теорія розвитку американського психолога Урі Бронфенбреннера (Urie Bronfenbrenner) пояснює, що розвиток дитини відбувається під впливом багаторівневого середовища, в якому вона живе. На відміну від підходів, які фокусуються лише на внутрішніх рисах дитини, Бронфенбреннер підкреслює роль соціальних, культурних та економічних факторів [42]. Теорія показує, що розвиток дитини – це результат постійної взаємодії між індивідом і багаторівневим соціальним середовищем. Психологічний, емоційний та пізнавальний розвиток залежать від сім'ї, школи, суспільства та культурного контексту, а також від змін у цих системах протягом часу. Ця теорія є основою для системного підходу до навчання та виховання, де враховуються усі фактори, що впливають на дитину.

Когнітивний розвиток людини за С. Д. Максименко, Л. Р. Долинською – це активний, цілеспрямований і динамічний процес формування пізнавальної діяльності, який відбувається в контексті особистісного становлення. Дитина не просто сприймає інформацію, а активно перетворює її у знання через мислення, мовлення, аналіз і рефлексію. Пізнання – це взаємодія між суб'єктом і світом, де дитина виступає не пасивним об'єктом навчання, а активним учасником. Розвиток пізнавальної сфери нерозривно пов'язаний із особистісним розвитком. Тому важливо не просто навчати знанням, а створювати умови для осмислення власного досвіду[29].

У наукових працях Ганни Парходько, присвячених психолого-педагогічним аспектам виховання фінансової культури дітей, зазначається, що витоки сучасних психологічних досліджень феномену грошей на рівні особистості закладені у класичних напрямках психології. Зокрема, фундаментальне значення для розуміння особистісних компонентів фінансової поведінки мають положення психоаналізу, біхевіоризму, теорії когнітивного розвитку Ж. Піаже та праць, створених у руслі когнітивістської парадигми. Так, у межах теорії Ж. Піаже були здійснені спроби окреслити закономірності формування у дітей уявлень про гроші та механізмів їх сприймання. Дослідники когнітивістського напрямку зосереджували увагу на виявленні розумових структур, що визначають грошову поведінку особистості, тоді як девелопменталісти аналізували етапи становлення ставлення дітей до грошей, формування їх значення у системі потреб та мотивацій парадигми [37].

Особливий внесок у розуміння психологічної сутності фінансової поведінки зробив Е. Фромм, який розглядав уміння користуватися грошима як показник здатності людини контролювати власні бажання та потреби. На його думку, економічна відповідальність не означає абсолютизації ролі грошей, а є проявом психологічної зрілості особистості. Зріла людина здатна свідомо відмовлятися від імпульсивних бажань, відтерміновувати задоволення та обирати найбільш значущі й корисні цілі. У зв'язку з цим Е. Фромм

наголошував на важливості батьківського впливу, спрямованого на формування у дітей уміння оцінювати власні бажання, визначати їх пріоритетність і розмежовувати необхідні та ситуативні витрати парадигми [37].

Таким чином, аналіз класичних психологічних теорій дозволяє зробити висновок, що формування фінансової культури дитини є не лише економічною, а й психолого-педагогічною проблемою, пов'язаною з розвитком самоконтролю, умінням приймати зважені рішення, регулювати власну поведінку та усвідомлювати цінність відтермінованої вигоди. Ці теоретичні положення становлять важливе підґрунтя для подальшої розробки методичних підходів до навчання фінансової грамотності у школі.

Тож, на основі наукової літератури з психології, педагогіки нами проаналізовано теорії та концепції психічного розвитку дитини, визначено ключові ідеї, з'ясовано педагогічне значення для ефективного навчання фінансової грамотності дітей. Отримані дані занесено до таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Теорії та концепції психічного розвитку дітей

№	Теорія / концепція	Автор(и)	Ключові ідеї	Вікові акценти / педагогічне значення
1	Психосоціальна теорія розвитку	Ерік Еріксон	Розвиток особистості проходить через 8 стадій; у підлітковому віці головна криза — ідентичність, рольова плутанина.	12–18 років — період становлення особистої та соціальної ідентичності, формування відповідальності.
2	Когнітивна теорія розвитку	Жан Піаже	Розвиток мислення від сенсомоторного до формально-операційного рівня.	11–16 років — формально-операційне мислення, здатність до абстракцій, аналізу, прогнозування.
3	Теорія навчання через відкриття	Джером Брунер	Учні самостійно конструюють знання; важлива роль когнітивної активності.	Активні методи, кейси, дослідницьке навчання підсилюють пізнавальний розвиток.

<i>Продовження табл. 1.3.</i>				
4	Біхевіористична теорія навчання	Джон Вотсон, Б. Ф. Скіннер	Поведінка формується через підкріплення, наслідування, тренування.	Використання винагород і практичних вправ у навчанні фінансової поведінки.
5	Соціально-когнітивна теорія	Альберт Бандура	Люди навчаються, спостерігаючи за поведінкою інших.	Демонстрація прикладів раціональної фінансової поведінки (рольові моделі).
6	Теорія індивідуальних відмінностей	Реймонд Кеттел, Ганс Айзенк	Індивідуальні особливості впливають на стиль пізнання та навчання.	Необхідність диференційованих методів навчання.
7	Екологічна теорія розвитку	Урі Бронфенбреннер	Дитина розвивається у взаємодії з мікро-, мезо- та макросистемами (сім'я, школа, культура).	Фінансова освіта має враховувати контекст сім'ї та соціального середовища.
8	Концепція когнітивного розвитку	С. Максименко Л. Долинська	Розвиток мислення через поетапне формування розумових дій.	У підлітків ефективно навчання через практичну діяльність і рефлексію.

Як бачимо формування фінансової грамотності в учнів середньої та старшої школи є складним психолого-педагогічним процесом, який потребує урахування вікових, пізнавальних та індивідуально-особистісних особливостей школярів.

Посилаючись на наукові праці провідних науковців, психологів, варто відзначити, що для учнів середньої школи (10-14) років притаманні певні психологічні та пізнавальні особливості. Цей період характеризується переходом від конкретно-образного до абстрактно-логічного мислення. Діти починають усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки, але їм ще складно оперувати абстрактними економічними поняттями без опори на практичні приклади. Підвищується роль емоцій, зростає інтерес до спілкування з ровесниками, наслідування дорослих моделей поведінки. Розвивається почуття самостійності, відповідальності за власні дії. Пізнавальні властивості

здобувачів освіти цієї вікової категорії (учні середньої школи), визначають особливості засвоєння фінансових знань. Зокрема, учням середньої школи легше сприймати матеріал через ігрові та практичні форми навчання: симуляції покупок, рольові ігри («банк», «підприємство»), інтерактивні вправи. На цьому етапі навчання важливо формувати базові поняття фінансової грамотності: гроші, бюджет, доходи і витрати, потреби і бажання, заощадження. Необхідно показувати зв'язок фінансових рішень із повсякденним життям – кишенькові гроші, сімейний бюджет, планування покупок. При цьому важливу роль відіграє емоційна складова: учні охочіше вчаться через приклади з власного досвіду чи ситуації, близькі до їхнього життя.

Тож можна узагальнити, учні середньої школи ефективніше засвоюють фінансові знання через практичні та ігрові форми, що поєднують абстрактні поняття з повсякденним досвідом, це вкрай важливо враховувати під час організації процесу навчання та засвоєння знань з фінансової грамотності.

На основі теорій та концепції психологічного розвитку дітей старшої школи, ми з'ясували, що для них притаманні такі психологічні та пізнавальні особливості: мислення стає абстрактно-теоретичним, здатним до аналізу, синтезу, порівняння, прогнозування; учні формують життєві цілі та професійні орієнтири, починають замислюватися про майбутню фінансову незалежність; розвивається критичне мислення та потреба в самовираженні, самостійності; зростає інтерес до реальних економічних процесів, фінансів, підприємництва, інвестицій. Відповідно для кращого засвоєння фінансових знань ефективними є практико-орієнтовані методи: проєктна діяльність, кейс-методи, моделювання фінансових ситуацій, участь у шкільних «бізнес-іграх», дебатах. Можна вводити складніші поняття: кредит, депозит, податки, фінансові ризики, страхування, інвестиції, особистий фінансовий план. Доцільно розглядати соціальні та етичні аспекти фінансів: відповідальне споживання, чесність у фінансових відносинах, фінансова безпека в інтернеті. Учні цієї

вікової групи здатні самостійно аналізувати інформацію, планувати власний бюджет і робити висновки щодо ефективності фінансових рішень.

Дослідивши когнітивно психологічні особливості розвитку дітей певної вікової групи, вивчивши механізми засвоєння знань згідно теорій і концепцій психічного розвитку дітей, ми змодельовали процес засвоєння фінансових знань, визначили найефективніші методи та підходи навчання фінансової грамотності та спрогнозували очікувані результати. Отримані дані занесли до *табл. 1.4.*

Таблиця 1.4.

Процес засвоєння фінансових знань учнями середньої та старшої школи

Вікова група	Когнітивно-психологічні особливості	Найефективніші методи та підходи	Механізми засвоєння (за теоріями)	Поведінкові результати
13–14 років (середня школа, 7–8 класи)	Посилення логічного мислення, формування абстракції; соціальна залежність у прийнятті рішень; прагнення до самоствердження	Проектне навчання, командні ігри, кейс-методи, відео-ситуації.	Конструктивізм ; зона найближчого розвитку; когнітивно-емоційна інтеграція	Розвиток базових фінансових компетенцій, початок формування фінансової відповідальності
15–16 років (старша школа, 9–10 класи)	Формування формально-операційного мислення (Піаже); зростання саморефлексії; початок планувальної діяльності; розвиток довільної уваги.	Інтегровані курси, аналіз реальних кейсів, цифрові симуляції, дебати.	Компетентнісний підхід; рефлексивне навчання.	Зростання рівня знань і навичок планування; з'являються стабільні фінансові установки.
17–18 років (випускники старшої школи)	Розвинене абстрактне мислення, самостійність у судженнях; зростає соціально-економічна відповідальність.	Онлайн-курси, фінансові тренажери, підготовка особистих фінансових планів, бізнес-кейси.	Економіко-психологічний підхід інтегрована компетентнісна модель.	Стійка фінансова поведінка, усвідомлене ставлення до ризику, планування витрат і доходів.

Підводячи підсумок аналізу психолого-педагогічної літератури щодо особливостей засвоєння фінансових знань учнів різних вікових категорій можна зробити висновки, що у процесі навчання фінансової грамотності необхідно враховувати вікові відмінності, зокрема: у середній школі акцент робиться на формування базових фінансових понять, розвиток інтересу до економічних питань, виховання ощадливості та відповідальності. У старшій школі варто робити акцент на поглиблення знань, практичне застосування фінансових інструментів, підготовку до самостійного життя та прийняття власних фінансових рішень. Таким чином, ефективність засвоєння фінансових знань зростає тоді, коли навчання відповідає рівню розвитку мислення, життєвому досвіду та інтересам учнів певного віку.

Висновки до розділу 1.

Проведений теоретичний аналіз засвідчив, що фінансова грамотність є ключовою компетентністю сучасної особистості, яка визначає її здатність ефективно діяти в умовах ринкової економіки, приймати обґрунтовані фінансові рішення та нести відповідальність за їх наслідки. У науковій літературі поняття «фінансова грамотність» трактується як сукупність фінансових знань, умінь, навичок, установок і ціннісних орієнтацій, що забезпечують раціональне управління особистими ресурсами, досягнення фінансової стійкості та добробуту. Більшість дослідників підкреслюють інтегративний характер цього феномена, який поєднує когнітивний (знання), діяльнісний (уміння й навички) та аксіологічний (ціннісно-мотиваційний) компоненти.

Встановлено, що фінансова грамотність формується на основі фінансової освіти, однак виходить за її межі, оскільки охоплює не лише знання, а й поведінкові моделі та світоглядні позиції, що визначають відповідальне ставлення особистості до власних фінансів. З огляду на міжнародні підходи (зокрема ОЕСР), фінансова грамотність визначається як

поєднання знань, умінь, ставлень і поведінки, необхідних для прийняття ефективних фінансових рішень і досягнення добробуту.

Узагальнення наукових позицій дало змогу виокремити основні складові фінансової грамотності:

- фінансові знання – обізнаність із базовими економічними поняттями, фінансовими продуктами, принципами управління доходами, витратами, заощадженнями, кредитами, інвестиціями;
- уміння – здатність планувати бюджет, розподіляти ресурси, визначати фінансові цілі, оцінювати ризики;
- навички – практичне застосування знань у реальних умовах, зокрема ведення обліку, заощадження, інвестування, користування фінансовими послугами;
- світоглядні позиції – культура фінансової поведінки, відповідальність, довгострокове бачення власного добробуту.

Доведено, що на державному рівні формування фінансової грамотності визнається пріоритетним напрямом освітньої політики України. Це підтверджується низкою нормативно-правових актів – Законом України «Про освіту», Державним стандартом базової середньої освіти, Національною стратегією розвитку фінансової грамотності до 2030 року, Рамкою фінансових компетентностей дітей та молоді України. Усі ці документи закріплюють фінансову грамотність як одну з ключових компетентностей, що підлягає обов’язковому формуванню в учнів у межах курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» та інтегрованих навчальних предметів.

Сучасна система нормативно-правового забезпечення сприяє поступовому впровадженню фінансової освіти у шкільну практику. В Україні діють модельні програми, підручники, методичні рекомендації, створені відповідно до компетентнісного підходу та Концепції «Нова українська школа». Активно функціонують державні й громадські ініціативи (НБУ, МОН, USAID, Junior Achievement Ukraine, Центр фінансових знань «Талан»), спрямовані на популяризацію фінансової культури серед дітей і молоді. Це

свідчить про становлення в Україні цілісної екосистеми фінансової освіти, що об'єднує державний, громадський та освітній сектори.

Важливим чинником ефективного формування фінансової грамотності є врахування вікових та психологічних особливостей учнів середньої та старшої школи. На основі аналізу провідних психологічних теорій (Ж. Піаже, Е. Еріксона, Дж. Брунера, А. Бандури, У. Бронфенбреннера, С. Максименка та ін.) встановлено, що пізнавальні і психологічні особливості підліткового і старшого віку характеризуються розвитком абстрактного, логічного мислення, здатністю до самостійного вибору, формуванням морально-ціннісних орієнтацій і почуття відповідальності. Ці психолого-педагогічні особливості створюють сприятливі умови для формування фінансової грамотності, оскільки діти в цьому віці вже здатні усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки між фінансовими діями та їх наслідками, а також прогнозувати власне майбутнє.

Ефективне навчання фінансової грамотності має спиратися на принципи компетентнісного, діяльнісного, практико-орієнтованого та особистісно зорієнтованого підходів, використання інтерактивних методів, ігор, кейсів, проектів, симуляцій, які активізують пізнавальну діяльність і дозволяють учням застосовувати знання в життєвих ситуаціях.

Таким чином, теоретичний аналіз підтвердив, що фінансова грамотність виступає не лише освітньою, а й соціальною необхідністю сучасної школи, оскільки є запорукою формування відповідального, економічно активного та успішного громадянина.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ

2.1. Методичні підходи формування фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи

Формування фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи є складним педагогічним процесом, який вимагає науково обґрунтованих методичних підходів, спрямованих на розвиток не лише фінансових знань, а й практичних умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей. Ефективність цього процесу визначається тим, наскільки педагогічні методи відповідають віковим особливостям школярів, сучасним освітнім вимогам і життєвим реаліям фінансової сфери.

У педагогічній науці під методичним підходом розуміють систему принципів, методів, засобів і форм навчання, що забезпечують досягнення визначеної мети – у даному випадку, формування фінансової компетентності як складової ключових життєвих компетентностей [38].

Відповідно до положень нового Закону України «Про освіту» [2], головною метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання та соціалізація особистості, здатної жити й діяти в сучасному суспільстві, гармонійно взаємодіяти з природою, прагнути до самовдосконалення та безперервного навчання впродовж життя. Така особистість має бути готовою до усвідомленого вибору власного життєвого шляху, самореалізації, відповідального ставлення до праці, громадянської активності та участі у розбудові демократичного суспільства.

Реалізація зазначеної мети відбувається через формування в учнів системи ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для ефективної самореалізації та успішного функціонування у швидкозмінному світі [4]. Серед них особливе місце посідає підприємницька та фінансова компетентність, яка передбачає розвиток умінь раціонально використовувати

ресурси, приймати зважені економічні рішення, проявляти ініціативність, відповідальність і креативність у професійній діяльності.

Навчання підприємництва та фінансової грамотності вимагає інтеграції різних педагогічних підходів, які забезпечують не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування практичних умінь, цінностей та поведінкових моделей, необхідних для ефективного функціонування в сучасному економічному середовищі. Виходячи з ґрунтовного аналізу вікових, психологічних і когнітивних особливостей школярів середньої та старшої школи, який представлено в параграфі 1.3. кваліфікаційної роботи, такими підходами вважаємо: компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, інтегративний, цифровий і проблемно-ситуативний.

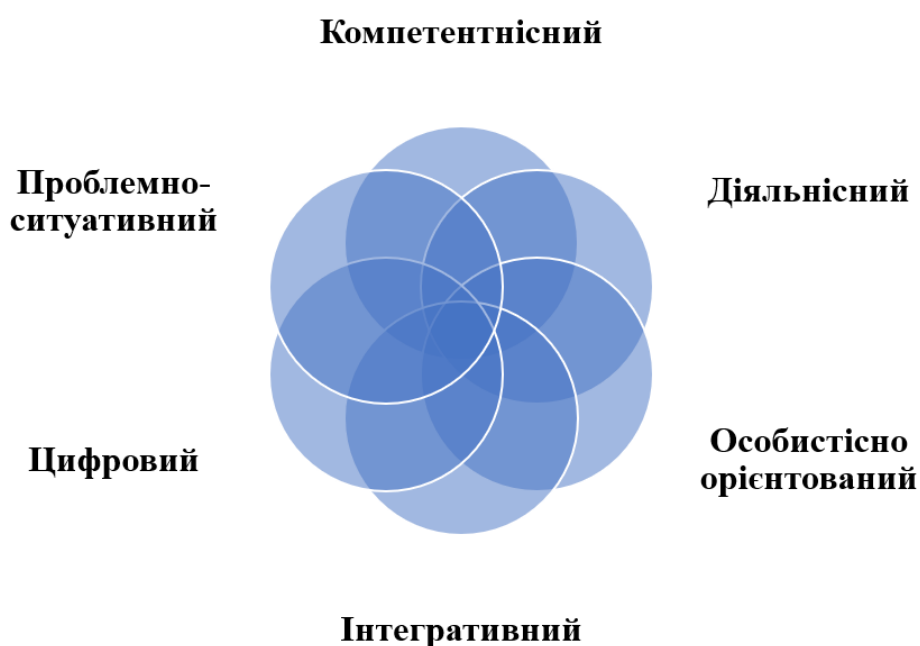

Рис. 2.1. Методичні підходи навчання фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи.

Про необхідність і важливість використання означених підходів у навчанні фінансової грамотності зазначено у модельній навчальній програмі для закладів загальної середньої освіти «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В.,

Ролік В. А.), рекомендованою Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2023 року № 1449) [30].

Компетентнісний підхід передбачає побудову чіткої системи опанування досвіду здійснення освітньої діяльності, до якої входять ключові компетентності, які формуються впродовж усього навчання, та предметні компетентності, що визначаються як здатність учня успішно застосовувати сукупність знань і способів дій із певного предмета під час уроку або згідно з життєвою ситуацією (програмові уміння) [4].

У цьому контексті фінансова грамотність розглядається як інтегрована компетентність, що поєднує знання (когнітивний компонент), уміння та навички (практичний компонент), а також мотиваційно-ціннісні орієнтації (особистісний компонент).

Реалізація компетентнісного підходу відбувається через:

- використання проблемно-пошукових завдань, що стимулюють самостійне мислення учнів;
- проектну діяльність, спрямовану на вирішення реальних фінансових проблем (створення сімейного бюджету, планування витрат, моделювання підприємницької діяльності);
- інтеграцію знань з економіки, математики, інформатики, громадянської освіти;
- не лише за рівнем знань, а й за здатністю застосовувати їх на практиці.

Організація освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу при вивченні фінансової грамотності – це насамперед: чітко визначені компетенції та очікувані результати відповідно до вікових груп учнів; активні, інтерактивні, імітаційно-ігрові методи та технології навчання (проекти, симуляції, кейси); оцінювання через перформанс-завдання, портфоліо і рубрики; підготовка вчителя і системна підтримка на рівні школи/регіону.

Не менш важливим у вивченні фінансової грамотності є діяльнісний підхід, який підкреслює значення активної участі учнів у навчальному процесі. Знання формуються через діяльність – виконання конкретних завдань, участь

у рольових іграх, тренінгах, симуляціях. Для підлітків така форма роботи особливо ефективна, оскільки відповідає їхній потребі в самоствердженні, соціальній взаємодії та практичній діяльності.

Про важливість діяльнісного підходу в освіті наголошував ще у середині XIX ст. німецький педагог Ф. Фребель, він вказував на те, що можливості людини розвиваються у процесі її діяльності й тому педагогічний процес має базуватися на «дії, праці, мисленні», а вся система освіти – на діяльності дітей під керівництвом педагога. Розуміння Ф. Фребелем значення діяльності дає підстави зробити висновок, що різні види діяльності (гра, навчання, праця) мають особливе значення для розвитку особистості [3].

Діяльнісний підхід в освіті розглядається як спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію [3]. В. Лозова підкреслює, що діяльнісний підхід спрямований на те, щоб організувати діяльність суб'єкта, в якій він був би активним суб'єктом пізнання, праці, спілкування, свого розвитку та визначає діалектичну єдність особистісного та діяльнісного підходів у педагогіці [3]. Його також розглядають як організацію освітнього процесу, за якої головна увага приділяється активній, різнобічній, продуктивній, максимально самостійній навчально-пізнавальній діяльності учнів. Суть діяльнісного підходу полягає у розвитку особистості учнів на основі оволодіння різними способами дій. Цей підхід є основою для формування вміння «самостійно вчитися» [38].

На нашу думку, діяльнісний підхід спрямовує й активізує процес навчання, розглядаючи його як усвідомлену, цілеспрямовану діяльність особистості, що полягає в оволодінні знаннями, уміннями, навичками, способами їх здобуття, а також у формуванні моделей поведінки та різних видів діяльності. Такий підхід передбачає зміну орієнтирів навчання – від традиційного засвоєння та запам'ятовування готових знань до активного

процесу їх самостійного здобуття й практичного застосування. У результаті цього дитина набуває необхідних компетентностей, життєвого досвіду, цінностей і соціальних.

Очевидною стає необхідність діяльнісного підходу у навчанні фінансової грамотності, оскільки саме він забезпечує перехід від пасивного засвоєння теоретичних знань до активного їх застосування у реальних життєвих ситуаціях. Він сприяє формуванню практичних навичок, адже учні не просто вивчають поняття «бюджет», «доходи», «витрати» чи «заощадження», а навчаються планувати власний бюджет, аналізувати фінансові рішення, порівнювати варіанти інвестування чи здійснювати раціональні покупки. Діяльнісний підхід розвиває критичне та економічне мислення, оскільки передбачає самостійний пошук інформації, аналіз фінансових ситуацій, прийняття обґрунтованих рішень і відповідальність за них. І вкрай важливим є те, що діяльнісний підхід формує особистісний досвід фінансової поведінки, що є ключовим для виховання фінансово свідомого громадянина. Завдяки участі в рольових іграх, проєктах, симуляціях чи кейсах учні навчаються застосовувати знання на практиці – тобто діяти.

Основними методами реалізації діяльнісного підходу у формуванні фінансової грамотності є:

- рольові та ділові ігри («Банк і клієнт», «Сімейний бюджет», «Інвестиційна гра»), які допомагають зрозуміти логіку фінансових процесів;
- кейс-метод, що передбачає аналіз конкретних життєвих ситуацій та прийняття рішень;
- проектна робота, коли учні створюють власні фінансові проєкти (наприклад, шкільне міні-підприємство або благодійну акцію);
- інтерактивні тренінги, спрямовані на розвиток навичок критичного мислення, фінансового планування, роботи в команді.

Важливим у навчанні фінансової грамотності є особистісно орієнтований підхід, він базується на визнанні унікальності кожного учня, його інтересів, цінностей, рівня підготовки та стилю навчання. Завдання

педагога полягає у створенні умов для саморозвитку та самостійного набуття фінансових знань, які відповідають особистим потребам і життєвим планам школяра.

Варто відзначити, що поняття особистісно орієнтований підхід та особистісно орієнтована освіта з'явилися в українській педагогічній науці нещодавно, вони введені у наукову думку в кінці 80–90-х років XX століття і є предметом дослідження багатьох наук [38].

Його розглядають як послідовне ставлення педагога до учня як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта навчальної взаємодії [38]. На думку О. Пехоти, особистісний підхід доцільно розглядати як важливий психолого-педагогічний принцип, як методологічний інструментарій, основу якого становить сукупність вихідних концептуальних уявлень, цільових установок, методико-психодіагностичних та психолого-технологічних засобів, які забезпечують більш глибоке цілісне розуміння, пізнання особистості дитини і на цій основі – її гармонійний розвиток в умовах чинної освітньої системи [3].

За визначенням М. Пентилюк, особистісно орієнтований підхід – послідовне ставлення педагога до учня як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку та суб'єкта виховної взаємодії. У центрі навчання знаходиться учень як особистість. З огляду на його інтереси, рівень знань і сформованості вмінь, вчитель визначає мету і спрямовує навчальний процес на розвиток особистості кожного [47, с. 204].

Особистісно-орієнтований підхід у навчанні ґрунтується на визнанні унікальності кожної особистості, її права на власний темп розвитку й індивідуальний освітній маршрут. Серед його сутнісних ознак – гуманістичний характер взаємодії між учасниками освітнього процесу, партнерські стосунки між педагогом і здобувачем освіти, створення умов для самопізнання, самореалізації та розвитку критичного мислення. Такий підхід передбачає не лише передачу знань, а й формування ціннісних орієнтацій,

розвиток відповідальності за власне навчання та стимулювання внутрішньої мотивації до пізнання.

Особистісно-орієнтований підхід у вивченні фінансової грамотності забезпечує створення умов для активної пізнавальної діяльності, розвитку критичного та аналітичного мислення, формування навичок самостійного вибору та відповідальності за фінансові рішення. Звернення до особистого досвіду учнів дозволяє зробити навчальний процес більш змістовним і практично значущим, сприяє усвідомленню зв'язку між фінансовими знаннями та реальним життям. Крім того, використання цього підходу сприяє формуванню внутрішньої мотивації до опанування фінансових знань, розвитку самооцінки та впевненості у власних силах як суб'єкта економічних відносин. Педагог виступає не лише джерелом інформації, а партнером і консультантом, який допомагає здобувачеві освіти усвідомити власні цілі, сформуванню індивідуальну траєкторію розвитку фінансової компетентності.

Методичні засоби реалізації цього підходу включають:

- індивідуалізацію завдань залежно від рівня підготовленості учня;
- рефлексивні методи, що допомагають учням усвідомити власні фінансові цінності й поведінку;
- портфоліо фінансових досягнень, у якому фіксуються результати особистих проєктів, досягнення, реальні кроки у сфері фінансової практики;
- створення позитивного емоційного середовища, що мотивує до навчання й формує відповідальне ставлення до грошей.

З огляду на специфіку фінансової грамотності як прикладної компетентності, особливе значення має практико-орієнтований підхід, що забезпечує безпосередній зв'язок навчання з реальним життям. Основна ідея полягає у моделюванні життєвих ситуацій, у яких учень може застосувати набуті знання для прийняття фінансових рішень.

На думку науковців (І. Дичківської, Н. Ничкало, І. Підласого, О. Пальчикової) практико-орієнтований підхід у навчанні передбачає органічне поєднання теоретичних знань із їх практичним застосуванням у

реальних або наближених до життєвих ситуаціях. Його сутність полягає у спрямуванні освітнього процесу на формування в учнів здатності використовувати набуті знання, уміння та навички для розв'язання конкретних життєвих і навчальних проблем. Такий підхід акцентує увагу не лише на засвоєнні фактів чи понять, а насамперед – на розвитку компетентностей, необхідних для успішної діяльності у повсякденному житті, подальшому навчанні та майбутній професійній самореалізації [49].

Основним засобом реалізації практико-орієнтованого підходу є система навчальних завдань, які моделюють реальні ситуації, спонукають учнів до пошуку шляхів розв'язання, прийняття рішень, аналізу результатів власних дій.

Наведемо приклади реалізації цього підходу у вивченні фінансової грамотності передбачає:

- використання симуляцій фінансових процесів (створення власного бюджету, відкриття депозиту, вибір кредитного продукту);
- практичні завдання з елементами економічних розрахунків;
- проведення фінансових квестів і тематичних днів («День фінансової грамотності», «Всесвітній день заощаджень», «Тиждень грошей»);
- співпрацю з фінансовими установами, місцевими підприємствами, банками, що дає можливість учням побачити реальне застосування знань.

Узагальнивши можна зробити висновок, що практико-орієнтований підхід сприяє формуванню у школярів таких важливих якостей, як критичне мислення, здатність до аналізу, планування, рефлексії та командної роботи. Його реалізація забезпечує підготовку учнів до свідомого вибору життєвих стратегій, підвищує їхню мотивацію до навчання і дозволяє відчувати практичну цінність здобутих знань у різних сферах діяльності.

Оскільки фінансова грамотність має міждисциплінарний характер, ефективним є інтегративний підхід, який передбачає поєднання елементів економічної, математичної, громадянської, інформатичної та соціальної

освіти. Такий підхід сприяє цілісному сприйняттю фінансових процесів і розумінню їх місця в житті суспільства.

Інтегративний підхід у навчанні є одним із провідних напрямів сучасної педагогічної теорії та практики, що забезпечує цілісність освітнього процесу, взаємозв'язок знань, умінь і способів діяльності учнів. Його сутність на думку багатьох науковців полягає у поєднанні змісту, методів і форм навчання різних навчальних предметів з метою формування в учнів системного, цілісного бачення світу, уміння комплексно розв'язувати навчальні та життєві проблеми [49].

На думку сучасних дослідників [49] використання інтегративного підходу у навчанні сприяє розвитку:

- системного мислення – здатності бачити взаємозв'язки між явищами;
- аналітико-синтетичної діяльності – уміння узагальнювати інформацію з різних джерел;
- практичної компетентності – уміння застосовувати знання комплексно;
- креативності та гнучкості мислення – здатності знаходити нестандартні рішення у складних ситуаціях.

Основні форми реалізації інтегративного підходу. Це передусім міжпредметна інтеграція, вона передбачає узгодження змісту навчальних програм різних предметів. Наприклад, при вивченні теми «Бюджет сім'ї» інтегруються знання з математики (розрахунки), економіки (поняття доходів і витрат), інформатики (створення таблиць або діаграм), громадянської освіти (фінансова відповідальність). Внутрішньопредметна інтеграція полягає у поєднанні різних тем, понять і видів діяльності в межах одного предмета. Наприклад, у курсі фінансової грамотності інтегруються економічні, правові та соціальні аспекти прийняття фінансових рішень. І це, інтегровані уроки, заняття, під час яких поєднуються зміст і методи двох або більше навчальних предметів. Наприклад: інтегрований урок «Математика + Географія» – аналіз статистичних даних щодо рівня доходів у різних країнах; інтегрований урок

«Фінансова грамотність + Українська мова» – створення рекламного повідомлення про ощадний продукт банку.

У контексті цифровізації освіти важливим стає використання цифрових технологій для формування фінансової грамотності. Онлайн-ресурси, мобільні застосунки, інтерактивні платформи (наприклад, «Все про гроші», «Фінансовий драйв», «LearnFinance») дозволяють зробити навчання більш динамічним, наочним і доступним.

При цьому доцільним є використання:

- онлайн-курсів і вебінарів з фінансової тематики;
- цифрових симуляторів для моделювання фінансових процесів;
- гейміфікації навчання, що підвищує мотивацію учнів;
- створення медіапроектів (відеоблогів, презентацій, інформаційних кампаній).

Важливим у вивченні фінансової грамотності є проблемно-ситуативний підхід. Він є сучасною дидактичною стратегією, що ґрунтується на створенні та розв'язанні учнями проблемних або життєво наближених ситуацій, які потребують активного пошуку, аналізу та прийняття рішень. У процесі навчання фінансової грамотності цей підхід виступає особливо ефективним, оскільки сприяє формуванню не лише знань, а й практичних навичок фінансової поведінки, розвитку аналітичного та критичного мислення, уміння діяти в умовах невизначеності.

Виходячи з аналізу наукової літератури ми з'ясували, що сутність проблемно-ситуативного підходу полягає у моделюванні в навчальному процесі реальних фінансових ситуацій, у яких учні мають самостійно знайти оптимальні рішення на основі отриманих знань, логічних міркувань та життєвого досвіду. Проблема або ситуація виступає інтелектуальним стимулом – вона активізує пізнавальну діяльність, викликає інтерес і спонукає учнів до самостійного мислення [49].

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури ми здійснили порівняльну характеристику традиційного і проблемно-ситуативного підходу у навчанні, отримані дані занесли до *таблиці 2.1*.

Таблиця 2.1.

Порівняльна характеристика традиційного та проблемно-ситуативного підходів у навчанні фінансової грамотності

Критерій порівняння	Традиційний підхід	Проблемно-ситуативний підхід
Мета навчання	Засвоєння готових знань і формування репродуктивних умінь	Формування здатності самостійно аналізувати ситуації, приймати обґрунтовані фінансові рішення
Характер пізнавальної діяльності	Пасивно-репродуктивний: учень відтворює інформацію	Активно-пошуковий, дослідницький: учень досліджує проблему, висуває гіпотези, робить висновки
Роль учителя	Основне джерело знань, контролює процес навчання	Організатор і модератор пізнавальної діяльності, консультант, фасилітатор
Роль учня	Об'єкт навчального впливу, виконавець інструкцій	Суб'єкт навчання, активний учасник розв'язання проблемних ситуацій
Методи навчання	Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні	Проблемно-пошукові, ситуаційні, кейс-метод, рольові ігри, дискусії
Зміст навчання	Систематизовані знання з фінансової тематики, подані в готовому вигляді	Реальні або змодельовані фінансові ситуації, що потребують аналізу й прийняття рішень
Тип завдань	Стандартні, з однозначною правильною відповіддю	Відкриті, проблемні, з кількома можливими варіантами рішень
Мотивація навчання	Зовнішня (оцінка, контроль, вимога)	Внутрішня (інтерес до розв'язання реальної проблеми, самореалізація)
Результат навчання	Засвоєння знань на рівні запам'ятовування	Формування фінансової компетентності, аналітичного та критичного мислення, відповідальної поведінки
Зв'язок із реальним життям	Обмежений, знання подаються абстрактно	Тісний: навчання моделює реальні фінансові ситуації та життєвий досвід учнів

Узагальнивши, можна зробити висновки, що проблемно-ситуативний підхід у навчанні фінансової грамотності забезпечує переорієнтацію освітнього процесу від засвоєння готових знань до формування практичної компетентності, уміння аналізувати життєві фінансові ситуації, приймати виважені рішення та нести відповідальність за їх наслідки. Такий підхід сприяє

розвитку самостійності, критичного мислення і фінансової культури здобувачів освіти.

Отже, підводячи підсумки аналізу методичних підходів навчання фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи вважаємо, що найбільш ефективними для формування фінансової грамотності є компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, практико-орієнтований, інтегративний і цифровий підходи, які взаємодоповнюють один одного. Вони повинні бути системними, інтегрованими та зорієнтованими на практичний результат. Використання цих підходів у комплексі дозволяє не лише передати знання, а й сформувати фінансово грамотну, відповідальну, ініціативну особистість, здатну ефективно діяти в умовах сучасної економіки.

2.2. Форми і методи навчання фінансової грамотності у практиці сучасної школи.

Форми навчання визначають організаційні рамки, у яких відбувається навчально-виховний процес. В педагогічній літературі їх розглядають як – зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється у встановленому порядку і в певному режимі» [38]. Тобто, форма навчання визначає спосіб організації навчального процесу, поєднання колективної, групової та індивідуальної діяльності учасників навчання і забезпечує цілеспрямовану реалізацію змісту освіти.

Основною формою організації навчання під час вивчення курсу Підприємництво і фінансова грамотність є урок.

Урок – це закінчений у часовому відношенні відрізок навчального процесу, який проводиться з постійним складом учнів, у певному місці й у визначений час, під керівництвом учителя» [38].

Виходячи з теоретико-правових засад вивчення підприємництва і фінансової грамотності в закладах освіти, ми визначили основні вимоги до уроку. Це передусім чітке визначення мети та результатів навчання. Мета має відповідати компетентнісному підходу, тобто спрямовуватись не лише на

знання, а й на формування фінансової компетентності – уміння приймати обґрунтовані фінансові рішення, планувати бюджет, оцінювати ризики. Важливою є практична спрямованість і зв'язок із життям. Уроки повинні ґрунтуватися на життєвих ситуаціях, підбирайте життєві приклади, сучасні кейси та захопливі факти. Заохочуйте учнів і учениць до обговорення – запитуйте, які цікаві факти вони знають. Якщо виникають сумніви щодо правдивості інформації, перевірте її спільно.

Уроки мають нести виховний і ціннісний аспект, формування відповідального ставлення до грошей, ощадливості, етичних норм фінансової поведінки (чесність, планування, уникнення боргової залежності). Вони повинні бути правильно методично побудовані, мати логічну структуру, опору на міжпредметні зв'язки.

Також варто додати деякі поради щодо ефективної організації уроку з фінансової грамотності надані експертами Національного банку України. Вони наголошують на тому, що під час організації уроку важливо звертати увагу на його динаміку, підтримуючи активний темп через чергування різних видів діяльності та використання візуальних матеріалів. Постійний діалог з учнями та ученицями сприяє їхній залученості та активній участі у навчальному процесі. Для стимулювання мотивації доцільно передбачати невеликі заохочення для активних учасників, такі як стікери, сертифікати або вербальна похвала, а також адаптувати навчальний матеріал відповідно до різного рівня підготовки учнівства, що забезпечує інтерактивність та доступність уроку для всіх учасників. Не менш важливим є врахування емоційного компонента навчання: регулярне опитування щодо самопочуття та настрою на початку і наприкінці заняття, а також оцінювання сприйняття навчального матеріалу дозволяють створювати сприятливий емоційний клімат. Для цього доцільно використовувати різноманітні шкали, такі як смайли, символи погоди чи тварин, що дозволяє викликати емоційні прояви та підвищує ефективність навчального процесу [56].

Окрім уроків ефективними формами організації навчання фінансової грамотності будуть, проєктна діяльність, яка пов'язана з виконанням учнів певних завдань, проєктів пов'язаних з реальними фінансовими ситуаціями: створення бюджету, бізнес-плану, фінансового проєкту. Це розвиває вміння працювати в команді, приймати рішення, аналізувати ризики. Вкрай важливими є позакласні та факультативні заняття, клуби фінансової грамотності, семінари, тренінги. Вони дають можливість учням поглиблювати знання у вільний від основних предметів час. Особливу увагу заслуговують «Клуби фінансової грамотності», які діють у Кривому Розі, в рамках Національного проєкту з фінансової грамотності.

Клуби фінансової грамотності – це спеціальні спільноти, метою яких є навчання ефективному управлінню власними фінансами та формування корисних фінансових звичок. Місія таких клубів полягає у тому, щоб допомогти учасникам зрозуміти, як планувати витрати, керувати коштами, ставати фінансово незалежними та досягати фінансової свободи.

У рамках діяльності клуби проводять тренінги з фінансової грамотності, використовуючи економічну гру-симулятор «Життєвий капітал». Це інтерактивна та захоплююча подорож у світ грошей, де учасники практикують прийняття важливих фінансових рішень, навчаються заробляти та правильно розпоряджатися ресурсами. Такий підхід дозволяє набути практичних навичок, які знадобляться у реальному житті.

Також важливою формою є екскурсії та практичні візити. Це відвідування банків, фінансових установ, підприємств. Такі заходи дають змогу наочно ознайомитися з роботою фінансових інститутів та застосувати фінансові знання на практиці.

Важливим у навчанні фінансової грамотності є те, наскільки правильно підібрані методи навчання. Вони визначають, яким чином відбувається процес засвоєння знань, умінь і навичок.

При організації процесу навчання важливо використовувати поєднання методів. Серед великого різноманіття методів, варто звернути увагу на

традиційні, які широко застосовуються в практиці сучасної школи. Словесні методи: лекції, пояснення, бесіди, інструктаж. Вони ефективні для передачі теоретичних знань про фінанси, бюджетування, податки, кредити. Практичні методи: виконання вправ, розв'язання фінансових задач, моделювання ситуацій. Ігрові методи: бізнес-симуляції, рольові ігри, фінансові квести. Методи проблемного навчання: аналіз кейсів, дискусії, вирішення реальних або змодельованих фінансових проблем. Вони розвивають аналітичне мислення, здатність прогнозувати наслідки фінансових рішень. Цифрові методи: використання онлайн-симуляторів, електронних таблиць, інтерактивних платформ (наприклад, Kahoot, Quizlet для фінансових ігор). Вони формують цифрову компетентність і здатність працювати з сучасними фінансовими інструментами. Також цифрові методи використовують для створення цифрових продуктів – оформлення результатів навчання у вигляді презентацій, інфографік, плакатів або цифрових poradників, що поєднує фінансову грамотність із розвитком цифрових компетентностей.

Особливої актуальності для формування фінансової грамотності мають такі інтерактивні методи, зокрема:

Метод кейсів – аналіз конкретних життєвих або економічних ситуацій, що сприяє розвитку аналітичного мислення та уміння застосовувати знання у практичних контекстах. Так наприклад, розбір кейсу: «Родина планує відпустку з обмеженим бюджетом».

Метод «Прес» – формування вміння логічно та аргументовано висловлювати власну думку щодо фінансових питань за структурою: позиція – пояснення – приклад – висновок. Це може бути висловлення позиції: «Я вважаю, що потрібно заощаджувати, тому що...

Сторителінг – навчання через розповідь реальних або змодельованих історій, що допомагає усвідомити фінансові закономірності та наслідки рішень. Наприклад, розповідь історії про підлітка, який навчився планувати витрати й уникати боргів. Це можуть бути історії відомих вам людей, які завдяки фінансовій грамотності змогли поліпшити свій добробут, уникнути

боргових пасток, успішно спланувати важливі життєві події та досягти фінансової стабільності й упевненості у майбутньому.

Театралізація – відтворення фінансових ситуацій у формі рольових сценок з метою глибшого розуміння поведінкових аспектів економічних процесів.

Інтерактивні дискусійні методи – «Акваріум», «Світове кафе», «Панельна дискусія», «Коло ідей», що сприяють розвитку комунікативних і аналітичних умінь у фінансових контекстах.

Метод «Шість капелюхів мислення» та метод Уолта Діснея – аналіз фінансової проблеми з різних позицій (раціональної, емоційної, критичної, творчої), що забезпечує цілісне розуміння ситуації, так наприклад можна обговорити «Чи варто брати кредит?» – кожна група представляє «капелюх мислення».

Узагальнену інформацію щодо форм і методів навчання фінансової грамотності ми представили у вигляді (таблиці 2.2.), де показали переваги кожного із методів та приклади застосування в практиці сучасної школи.

Таблиця 2.2.

Форми та методи навчання фінансової грамотності, їх переваги та можливості застосування в практиці сучасної школи

Форма / Метод	Характеристика	Переваги	Приклади застосування у школі
Уроки фінансової грамотності	Систематичне викладання теоретичного матеріалу	Забезпечують засвоєння базових знань, контроль знань	Інтерактивні лекції, дискусії, аналіз кейсів
Проектна діяльність	Виконання практичних завдань, пов'язаних із фінансами	Розвиває практичні навички, командну роботу, прийняття рішень	Створення бюджету класу, бізнес-планів, фінансових проєктів
Позакласні та факультативні заняття	Заняття у вільний від уроків час	Поглиблюють знання, мотивують учнів	Клуби фінансової грамотності, тренінги, семінари
Екскурсії та практичні візити	Відвідування фінансових установ та підприємств	Дає наочне уявлення про фінансові процеси	Візит до банку, страхових компаній, підприємств

<i>Продовження табл. 2.2.</i>			
Дистанційне та змішане навчання	Використання онлайн-платформ, цифрових ресурсів	Розвиває цифрову компетентність, гнучкість навчання	Онлайн-курси, фінансові симулятори, інтерактивні вправи
Словесні методи	Лекції, пояснення, бесіди	Ефективні для передачі теоретичних знань	Обговорення тем: бюджет, податки, кредити
Практичні методи	Виконання вправ, розв'язання фінансових задач	Закріплюють знання та навички	Розрахунок доходів і витрат, моделювання фінансових ситуацій
Ігрові методи	Бізнес-симуляції, рольові ігри, квести	Стимулюють активність, критичне мислення, творчість	Рольова гра «Створення власного бізнесу», фінансовий квест
Методи проблемного навчання	Аналіз кейсів, дискусії	Розвивають аналітичне мислення, уміння приймати рішення	Обговорення фінансових дилем: інвестиції, кредити, заощадження
Методи інтегрованого навчання	Поєднання знань з різних предметів	Формують системне бачення фінансових процесів	Математика + фінанси: розрахунок процентів, доходів, витрат
Цифрові методи	Використання онлайн-симуляторів та платформ	Формують цифрову фінансову грамотність	Використання Excel для бюджету, Kahoot для фінансових вікторин

Форми і методи навчання фінансової грамотності у сучасній школі мають бути різноманітними та інтегрованими. Традиційні уроки ефективні для передачі базових знань, а практичні та ігрові методи забезпечують формування практичних умінь і критичного мислення. Використання дистанційних і цифрових інструментів відповідає сучасним технологічним тенденціям і готує учнів до реального фінансового життя. Комплексне застосування цих форм і методів дозволяє забезпечити цілісне, компетентісно-орієнтоване навчання фінансової грамотності.

2.3. Методичні матеріали та методичні розробки уроків з курсу «Підприємництво та фінансова грамотність», 8-9 клас.

У цьому розділі представлено добірку методичних матеріалів та авторських методичних розробок уроків з курсу «Підприємництво та фінансова грамотність» для учнів 8–9 класів. Запропоновані матеріали спрямовані на формування в учнів ключових компетентностей, зокрема фінансової обізнаності, уміння приймати відповідальні економічні рішення, працювати в команді та застосовувати підприємницьке мислення у практичних ситуаціях. Розробки орієнтовані на активні методи навчання, інтерактивні вправи та застосування набутого досвіду в реальних життєвих ситуаціях. Представлені матеріали можуть бути використані як готові інструменти для планування та проведення уроків, а також слугувати основою для подальшого вдосконалення змісту й методики викладання курсу.

На основі узагальнення наукової та науково-методичної літератури встановлено, що найбільш ефективним є поєднання таких методичних підходів, як компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, практико-орієнтований, інтегративний, цифровий та проблемно-ситуативний. Їх комплексне використання забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння теоретичного матеріалу до формування здатності учнів самостійно аналізувати фінансові ситуації, приймати обґрунтовані рішення та прогнозувати наслідки власних економічних дій.

Розроблені матеріали складено за модельною навчальною програмою для закладів загальної середньої освіти «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.), рекомендованою Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2023 року № 1449), відповідно до підручника «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8 класу (авт. Ролік В. А., Войтицька Л. В., Тригуб О. В.) видавничого дому «Освіта» [30].

Керуючись чинною навчальною програмою та методичними рекомендаціями щодо викладання курсу «Підприємництво і фінансова грамотність», у роботі подано методичні розробки уроків, призначені для учнів 8–9 класів.

Таблиця 2.3.

**Теми уроків з Підприємництва і фінансової грамотності для учнів
8-9 класів**

№	Тема	Види навчальної діяльності	Очікувані результати
1	Податкова культура (8 клас).	Міні-бесіда про доходи, витрати, роль податків у житті. Обговорення ситуації «Місто без податків» усвідомлення значення податків. Презентація: поняття податків, податкової культури, види податків, ПДВ, фіскальний чек. Інтерактивна робота («Податковий детектив») Аналіз фіскальних чеків у парах: пошук ПДВ, визначення частки податку. Групова робота («Податкова мозаїка»). Розподіл податків на прямі/непрямі, короткі пояснення, презентація результатів.	знає, що таке податки та яку роль вони відіграють у функціонуванні держави; розуміє поняття «податкова культура», «ПДВ», «фіскальний чек»; розрізняти прямі та непрямі податки; усвідомлювати значення сплати податків для суспільного добробуту.
2	Кредити. Формування кредитної історії (9 клас).	Пояснення вчителя: коротке введення в поняття кредиту та кредитної історії. Пошукова робота: визначення фінансових установ, що мають право надавати кредити. Практика в парах: знайомство з кредитним калькулятором і порівняння кількох кредитних пропозицій. Вправа «Кредит», вправа «Віповідники» Індивідуальна робота: опрацювання матеріалів НБУ «Знай свої права. Кредити». Пошук інформації: ознайомлення з діяльністю бюро кредитних історій. Критичне мислення: метод «Прес».	знає: що таке кредит, кредитний договір та кредитна історія; які фінансові установи мають право видавати кредити;. Уміє: користуватися кредитним онлайн-калькулятором; порівнює кредитні пропозиції за основними показниками; знаходить достовірну інформацію про кредитні послуги.
3	Підприємництво та його роль у розвитку держави (9 клас).	Усна розминка, бесіда, Відеофрагмент, обговорення, Інтерактивна вправа, фронтальна робота. Міні-лекція, групова робота,	має уявлення про поняття «підприємництво» та «підприємство»;

		дослідження, робота з інтернет-ресурсом Дія.Бізнес . Дискусія, творче моделювання, рольова гра. Рефлексивна вправа. Індивідуальна робота, пошукова діяльність	розуміє значення підприємницької діяльності для економічного розвитку країни; може розрізняти основні типи підприємництва; знає визначення терміна «стартап» і може навести приклади; пояснює, чим відрізняються традиційне підприємництво та соціальне; орієнтується у формах державної підтримки підприємців в Україні.
--	--	---	---

Урок 1. Тема: Податкова культура.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу

Обладнання: презентація, зразки фіскальних чеків, картки із завданнями, інтерактивна вправа «Податковий детектив», відео «Як працюють податки в Україні», підручник (§14), фінансовий щоденник.

Мета уроку: сформувати уявлення про податкову систему, види податків і роль податків у функціонуванні держави; пояснити поняття «податкова культура», «ПДВ», «фіскальний чек»; навчити учнів аналізувати інформацію про податки у реальних джерелах (чеки, приклади доходів/витрат). Розвивати навички критичного мислення, уміння працювати з інформацією, аргументовано висловлювати власну думку; формувати фінансову грамотність та відповідальне ставлення до сплати податків. Виховувати чесність, відповідальність, повагу до закону та значення податків для суспільного добробуту.

Організаційний момент (1–2 хв)

Привітання, перевірка готовності учнів до уроку. Коротке налаштування на роботу.

Актуалізація знань (5 хв)

Міні-бесіда:

- Які джерела доходів та витрат родини ви знаєте?
- Чи зустрічали ви поняття «податок» у повсякденному житті?
- Чому люди платять податки?

Висновок учителя: податки – частина фінансової системи держави, від якої залежить якість послуг та розвиток країни.

Мотивація навчальної діяльності (2–3 хв)

Розповідь вчителя. «Уявіть, що ви прокидаєтеся вранці в місті, де вчора ухвалили революційний закон: податки скасовано назавжди. Спершу всі раділи: ціни зменшилися, зарплата видається “чистою”, продавці не пробивають чеків. Але минає тиждень... У місті починають вимикати вуличні ліхтарі – нікому платити за електрику. У лікарні черги, бо немає коштів на ліки. Поліція не виїжджає на виклики – пальне не закуплене. Школу, у якій ви навчаєтесь, попередили, що наступного місяця вона може перейти на «самообслуговування». Жителі міста збираються біля міської ради: «А куди ділася наша безпека?»

Запитання до класу:

1. Чому так сталося?
2. Чи може існувати сучасна держава без податків?
3. Як ви думаєте, хто насправді «фінансує» наші дороги, освіту, лікарні, транспорт, рятувальні служби?

4. Вивчення нового матеріалу (15–17 хв)

4.1. Розповідь вчителя з презентацією (10 хв).

Основні тези:

1. Поняття «податки» та їх роль.
 - Фінансування медицини, освіти, армії, доріг, соціальних програм.
2. Податкова культура.
 - відповідальне ставлення до сплати податків;
 - вимога фіскального чеку – ознака податкової культури.
3. Види податків:
 - прямі (податок на доходи, військовий збір, податок на майно),

- непрямі (ПДВ, акциз).
4. ПДВ у житті кожного.
 5. Фіскальний чек як доказ сплати податку.

Суспільні блага та податки: основи взаємозв'язку

Податки – це гроші, які населення та компанії сплачують державі для того, щоб вона могла здійснювати свої функції. Є різні податки, і стягуються вони по різному.

Податки – це ціна, яку ми платимо за можливість жити в цивілізованому суспільстві

Олівер ГОЛМС американський правознавець XX століття, суддя верховного суду США

 Суспільні блага Це ресурси та послуги, які забезпечують комфорт і безпеку для всіх громадян: освіта, медицина, безпека та інфраструктура.	 Роль податків Податки є головним джерелом фінансування цих благ, забезпечуючи життєдіяльність держави, розвиток та добробут суспільства.
---	---

Кожен сплачений податок — це пряма інвестиція у якість нашого спільного життя.

Рис. 2.2. Поняття «податки» та їх роль.

ЦІЛІ ПОДАТКІВ			
ДОХІД БЮДЖЕТУ	РОЗПОДІЛ	РЕГУЛЮВАННЯ	ПРЕДСТАВНИЦТВО
Податки становлять основну частину доходів для державного та місцевих бюджетів. Вони використовуються для фінансування шкіл, лікарень та інших соціальних сфер.	Гроші перерозподіляються на користь тих, хто цього більше потребує (пенсіонерів, тимчасово безробітних, осіб з інвалідністю тощо).	Деякі податки можуть використовуватись для того, щоб робити певні продукти дорожчими, і таким чином знеохотити їх споживання та виробництво (наприклад, акцизний податок на алкоголь та цигарки). Пільги при сплаті податків, навпаки, повинні здешевлювати суспільно-корисні продукти. Це стосується, наприклад, пільг для електромобілів, які є менш шкідливими для навколишнього середовища, ніж автомобілі, що використовують бензин чи дизельне паливо.	Люди і компанії віддають частину своїх грошей державі. У відповідь, держава повинна виконувати належно свої функції і якнайефективніше використовувати зібрані завдяки податкам гроші.

Рис. 2.3. Цілі податків [55].

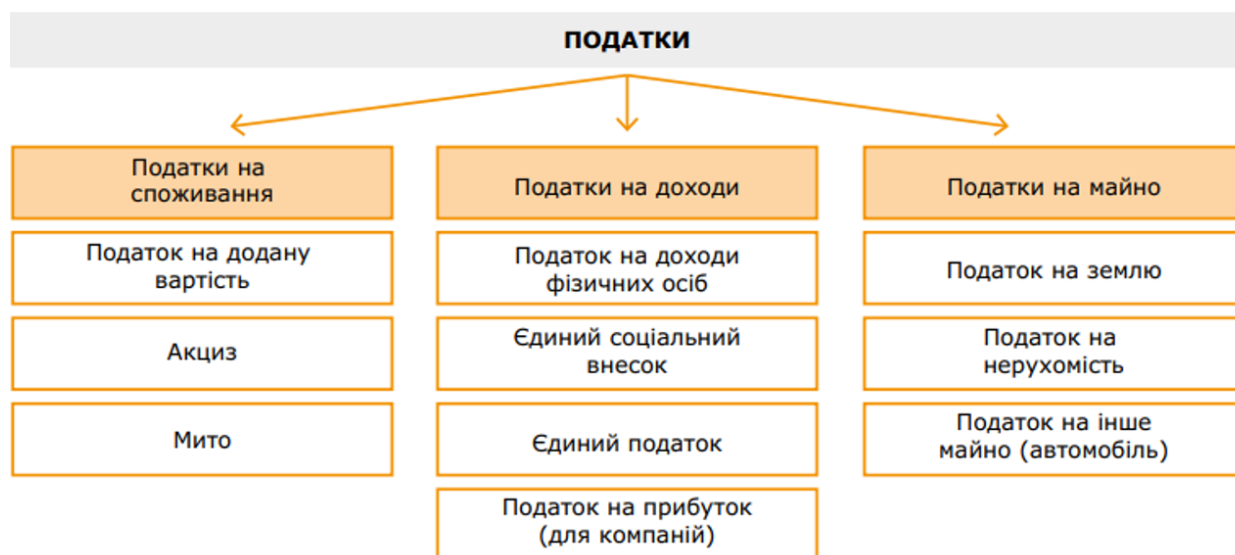

Рис. 2.4. Основні групи та види податків [55].

4.2. Інтерактив «Податковий детектив» (5–7 хв).

Учні отримують зразки **фіскальних чеків** (додаток А)

Завдання в парах:

- знайти у чеку ПДВ;
- визначити, як він позначений;
- порівняти суму без ПДВ і загальну суму;
- зробити висновок, яку частку ціни становить податок.

Коротке обговорення.

5. Закріплення знань

5.1. Дискусія «Чи всі сплачують податки?» (5 хв)

Учитель пропонує ситуації:

Рис. 2.5. Навчальні ситуації

Учні аргументують, чому такі дії є шкідливими для держави і для самих громадян.

Мета: виховання усвідомлення відповідального ставлення до оподаткування.

5.2. Групова робота «Податкова мозаїка» (7–8 хв.) (дидактичні матеріали до вправи подано у додатку Б)

Учні працюють у 3–4 групах.

Кожній групі роздають **картки з назвами різних податків**.

Завдання:

- розподілити податки на прямі та непрямі;
- коротко пояснити, хто їх сплачує і коли;
- записати висновки на аркуші.

Презентація результатів (по 1 хв на групу).

6. Узагальнення і систематизація (3–4 хв)

Фронтальна робота:

- Що таке ПДВ?
- Які податки належать до прямих/непрямих?
- Навіщо потрібна податкова культура?
- Як кожен громадянин сприяє наповненню бюджету?

7. Рефлексія (2 хв)

Метод «Фінансовий щоденник». Учні записують відповіді:

- Що нового я сьогодні дізнався про податки?
- Яке з завдань було найцікавішим?
- Як я можу застосувати ці знання в реальному житті?

8. Домашнє завдання.

Опрацювати §14 підручника.

У фінансовому щоденнику записати приклади податків, з якими учень стикається в сім'ї (купівля товарів, оплата послуг).

Урок 2. Тема: Кредити. Формування кредитної історії

Тип уроку: вивчення нового матеріалу, практична робота.

Мета уроку: сформувати в учнів розуміння сутності кредиту, його видів та принципів кредитування; ознайомити з основами формування кредитної історії та діяльністю бюро кредитних історій; навчити порівнювати кредитні пропозиції за допомогою онлайн-калькуляторів; ознайомити з інформаційною кампанією НБУ «Знай свої права. Кредити». Розвивати фінансову грамотність, вміння аналізувати інформацію та робити висновки; формувати навички роботи в групі, критичне мислення. виховувати відповідальність за фінансові рішення; формувати усвідомлене ставлення до кредитних зобов'язань.

Обладнання: презентація, роздаткові матеріали; доступ до Інтернету (смартфони або комп'ютери); посилання на сайти фінансових установ, кредитних калькуляторів та НБУ).

Хід уроку

I. Організаційний момент (1–2 хв.)

Привітання учнів. Налаштування на роботу.

II. Актуалізація знань, мотивація (3–4 хв.)

Питання до класу: *«Чому люди беруть кредити? Це добре чи погано?»*

Коротке обговорення приводить учнів до думки, що кредит — інструмент, який треба вміти використовувати.

III. Пояснення нового матеріалу (10–12 хв.)

Що таке кредит?.

Основні принципи кредитування?

- **Кредит** (від лат. credere – «довіряти») – це кошти й матеріальні цінності, що надаються кредитором у користування позичальнику на певний строк за певну плату.
- **Кредитодавець** – той, хто надає позику
- **Позичальник** – той, хто отримує позику.
- **Основні принципи кредитування:**
 - строковість,
 - поворотність,
 - платність,
 - цільове використання,
 - забезпеченість (не завжди).

Рис.2.6. Поняття «кредит», принципи кредитування

Перегляд відео. Що треба знати беручи кредит?

Перегляд відео

https://drive.google.com/file/d/1_R68Ft4ZDlapAwp961EJzvVteyqMPOTI/view?usp=sharing

2. Види кредитів

- споживчі;
- іпотечні;
- автокредити;
- кредитні картки;
- мікрокредити тощо.

Види кредитів за терміном користування

Короткострокові	• До 1 року
Середньострокові	• До 3-х років
Довгострокові	• Понад 3 роки

Рис.2.7. Види кредитів

Виконання вправи «Відповідники» за допомогою навчального ресурсу Wordwall

Довгостроковий	Довгостроковий, іпотечний.	Середньостроковий, споживчий	Короткостроковий, споживчий
----------------	-------------------------------	---------------------------------	--------------------------------

	Василь оформив у кредит земельну ділянку терміном на 20 років.
	Андрій та Ольга оформили кредит на квартиру терміном на 15 років.
	Марія оформила у кредит телефон терміном на 6 місяців.
	Іван оформив у кредит ноутбук терміном на 2 роки.

Рис.2.8. Вправа Відповідники

3. Кредитна історія

- це інформація про те, як особа виконувала свої кредитні зобов'язання в минулому.
- формується Бюро кредитних історій;
- впливає на можливість отримати кредит у майбутньому.

4. Хто має право видавати кредити відповідно до законодавства України?.

Коротко:

- банки;
- небанківські фінансові установи, внесені до реєстру НБУ (ломбарди, кредитні спілки, фінансові компанії, МФО);
- кредитні спілки.

Кредитодавці:

- **банки** – надають цільові та нецільові кредити на короткий чи довгий термін;
- **кредитні спілки** – кредити без цільового призначення, переважно для членів спілки;
- **ломбарди** – забезпечені кредити на невеликі суми під заставу цінних речей;
- **мікрофінансові компанії** – незабезпечені кредити на короткий термін від 1 дня до 1 року.

Рис.2.9.Кредитодавці

IV. Практична робота в парах (10 хв.)

1. Що таке кредитний калькулятор?

Вчитель пояснює:

- це онлайн-інструмент, який допомагає розрахувати суму щомісячних платежів, переплату та загальну вартість кредиту.
- учні відкривають кредитний калькулятор (на сайті банку або незалежному ресурсі).

Учні заходять на сайт Центру фінансових знань «Талан» і працюють з фінансовим калькулятором <https://talan.bank.gov.ua/korysne/calc/calc-credit>

Завдання в парах. Користуючись фінансовим калькулятором учні можуть порівняти:

- щомісячний платіж;
- загальну суму повернення;
- переплату;
- як комісії впливають на вигідність кредиту.

Навчальна кредитна пропозиція для розрахунків:

Пропозиція А.

- Сума кредиту: **10 000 грн**
- Строк: **12 місяців**
- Тип платежів: **рівні (аннуїтетні)**
- Річна відсоткова ставка: **24%**
- Одноразова комісія за оформлення: **0 грн**
- Щомісячна комісія: **0 грн.**

Пропозиція Б

- Сума кредиту: **10 000 грн**
- Строк: **12 місяців**
- Річна відсоткова ставка: **18%**
- Комісія за оформлення: **300 грн одноразово**
- Щомісячна комісія: **20 грн**

Висновок: Пари презентують короткий порівняльний аналіз – яка пропозиція вигідніша і чому.

VI. Індивідуальна робота з додатковою інформацією (5 хв.)

Учні переходять на матеріали кампанії НБУ

«Знай свої права. Кредити»

Завдання: переглянути ключові поради НБУ; занотувати 3 найважливіші правила для позичальника.

Декілька учнів озвучують отриману інформацію.

Х. Підведення підсумків уроку (2–3 хв.)

1. Виконання вправи за допомогою навчального ресурсу Wordwall

<https://wordwall.net/es>

Виконання вправи

Позичальник		суб'єкт кредитних відносин, який надає кредит позичальнику на певний строк
Іпотечний кредит		кошти, які позичає вам банк на певний час для купівлі якогось товару або оплати певної послуги
Механізм погашення кредиту		спосіб погашення основної його суми і нарахованих відсотків.
Споживчий кредит		кошти й матеріальні цінності, що надаються кредитором у користування позичальнику на певний строк та під відсоток.
Кредит	Кредитна історія	досьє про всі поточні та сплачені кредити позичальника, яке містить інформацію про те, наскільки сумлінно та вчасно погашалася заборгованість. Також кредитна історія містить інформацію щодо поручительства.
Кредитодавець		сторона в кредитних відносинах, яка одержує кредит і бере зобов'язання повернути його
		споживчий кредит, який видається фізичній особі (громадянину України) для придбання житлової нерухомості (квартири) під її заставу (іпотеку).

Рис.2.10. Виконання вправи «Кредит»

XI. Домашнє завдання

Опрацювати матеріали підручника. Скласти пам'ятку «5 правил відповідального позичальника».

Урок 3. Тема: Підприємництво та його роль у розвитку держави

Тип уроку: комбінований, з використанням інтерактивних та пошукових методів навчання.

Мета уроку: сформувати уявлення про поняття «підприємництво» та «підприємство»; розкрити роль підприємництва у розвитку держави; ознайомити з видами підприємницької діяльності, поняттям «стартап» та «соціальне підприємництво»; пояснити основи державної підтримки підприємництва в Україні. Розвивати вміння аналізувати, працювати в команді, користуватися інтернет-ресурсами. Сприяти розвитку підприємницького мислення та ініціативності, формувати активну громадянську позицію, фінансову свідомість і повагу до підприємницької діяльності.

Обладнання: презентація, відео «Що таке підприємництво?», картки для групової роботи, ноутбуки/смартфони з доступом до Інтернету (сайт Дія.Бізнес), приклади стартапів, підручник, аркуші А3, маркери.

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв)

1. Привітання, перевірка готовності до уроку.
2. Налаштування на тему: «Хто такий підприємець»? «Чи кожен може стати підприємцем?» – коротка усна розминка.

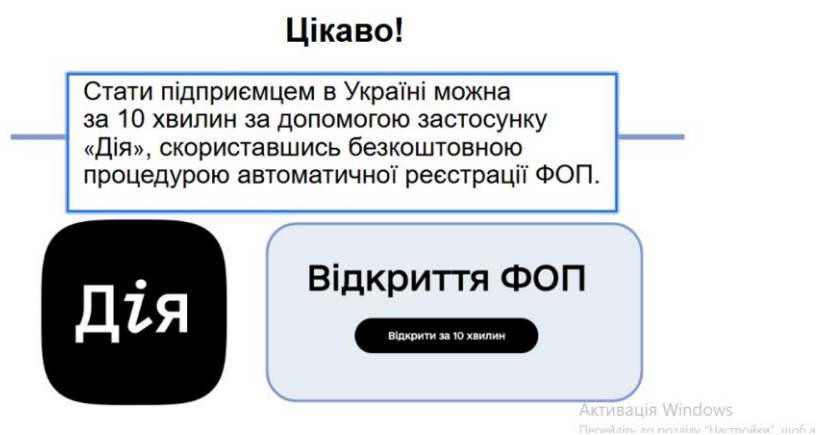

Рис. 2.11. Інформація щодо відкриття ФОП в Україні

II. Мотивація навчальної діяльності (3 хв)

Учитель демонструє коротке відео «Що таке підприємництво?».

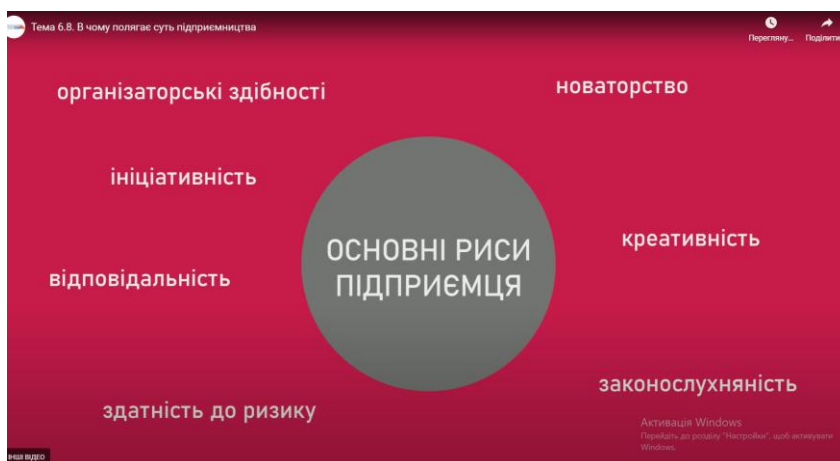

Рис. 2.12. Перегляд відео «Що таке підприємництво?».

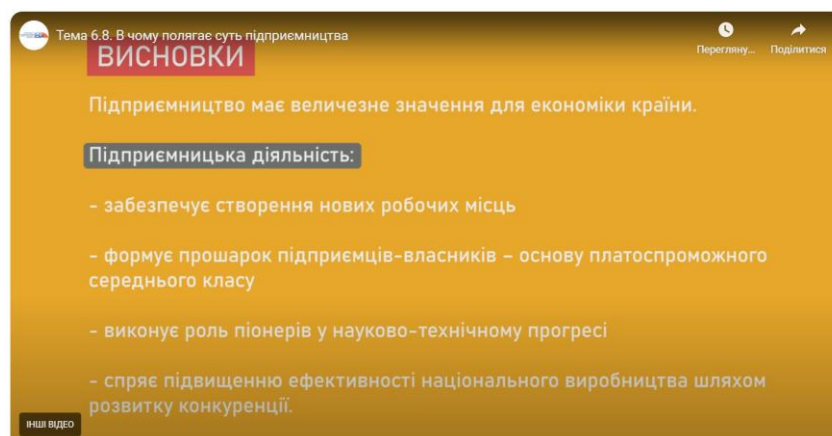

Рис. 2.13. Перегляд відео «Що таке підприємництво?».

Після перегляду – обговорення:

- Чому люди вирішують стати підприємцями?
- Які потрібні риси, щоб стати підприємцем?
- Яку користь вони приносять державі та суспільству?

Підсумок: підприємництво – рушійна сила економіки!

III. Актуалізація знань (5 хв)

Інтерактивна вправа «Асоціативне павутиння».

Вчитель пояснює правила вправи: називаємо асоціації, записуємо на дошці і зв'язуємо в павутиння.

Учні називають асоціації до слова «*підприємець*», учитель записує їх на дошці: *ризик, інновація, ідея, відповідальність, гроші, команда* тощо.

Вчитель записує кожен асоціативний зв'язок навколо центрального кола, з'єднуючи лініями – так, щоб утворилося «павутиння».

Рис. 2.14. Асоціація до слова «Підприємець»

Вчитель підсумовує основні групи асоціацій, визначає що таке «Підприємництво», «Підприємство», робить висновки про ключові компетентності підприємця.

- **Підприємництво** – самостійна діяльність, спрямована на отримання прибутку.
- **Підприємство** – організаційна форма, у межах якої здійснюється підприємницька діяльність.

IV. Вивчення нового матеріалу (15 хв)

Міні-лекція з презентацією (5 хв)

Учитель пояснює:

- види підприємницької діяльності (виробнича, торговельна, фінансова, інноваційна, інформаційна тощо);
- які бувають підприємства за розміром та кількістю працівників?
- поняття «стартап» та «соціальне підприємництво».

1. **Завдання:** Придумайте приклади з життя для кожного символу. Зробіть висновки про види підприємницької діяльності (виробнича, торговельна, фінансова, інноваційна, інформаційна тощо).

Завдання: Придумайте приклади з життя для кожного символу!

- 🏭 **Фабрика** – виробництво
- 🛒 **Магазин** – торгівля
- 🏦 **Банк** – фінансова діяльність
- 💡 **Лабораторія** – інноваційна
- 📺 **Медіацентр** – інформаційна

Рис. 2.15. Види підприємницької діяльності.

2. **Завдання:** Ознайомтеся з інфографікою. Дайте відповідь на запитання. Які бувають підприємства за розміром та кількістю працівників? Які області України лідирували у 2024 році за відкриттям нових ФОПів?

Рис. 2.16. Види підприємств за розміром та кількістю працівників.

Розглянемо поняття «стартап» та «соціальне підприємництво».

- **Стартап** – це новостворений бізнес, який пропонує інноваційну ідею, швидко розвивається та часто шукає інвестиції. Його головна мета — швидке зростання та вихід на ринок із унікальним продуктом.
- **Соціальне підприємництво** – бізнес, що вирішує соціальні або екологічні проблеми (допомога вразливим групам, екопроекти), але при цьому працює за принципом підприємства і може приносити прибуток.

2. Групова робота (10 хв)

Учні об'єднуються у 4 групи:

Група	Завдання
1	Визначити види підприємницької діяльності, навести приклади з життя.
2	Дослідити, що таке стартап, знайти приклад українського стартапу.
3	Розібрати поняття соціального підприємництва, навести приклад.
4	Вивчити, яку підтримку підприємцям надає держава (через сайт Дія.Бізнес).

Результат: створити *інфопостер* або коротку *презентацію* (на аркуші А3).

Після завершення – **презентація результатів груп (по 2 хв)** та коротке колективне обговорення.

VI. Рефлексія та підбиття підсумків (5 хв)

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення»

Учні завершують фрази:

- «Тепер я знаю, що підприємництво – це...»
- Стартап– це...»
- Соціальне підприємництво – це...»
- «Мене зацікавило, що...»
- «Я хотів(ла) б дізнатися більше про...».

Учитель узагальнює:

Сьогодні ми з вами з'ясували, що таке підприємництво та підприємство, і чому підприємницька діяльність є настільки важливою для розвитку держави. Ви побачили, що саме підприємці створюють робочі місця,

виробляють товари та послуги, сплачують податки й тим самим забезпечують економічний добробут країни.

Ми розглянули різні види підприємництва, дізналися, що таке стартапи й чим вони відрізняються від традиційного бізнесу, а також ознайомилися з поняттям соціального підприємництва, яке допомагає вирішувати важливі суспільні проблеми.

Важливо пам'ятати, що підприємництво – це не лише про гроші, а й про ініціативність, творчість, відповідальність і вміння брати на себе ризик. Сьогодні ви спробували працювати в команді, аналізувати інформацію, шукати рішення – а це саме ті навички, які необхідні сучасним підприємцям.

Ми також поговорили про те, що держава підтримує підприємців через різні програми, гранти, консультації та можливості для розвитку. Це означає, що кожен із вас у майбутньому може проявити себе, реалізувати власну ідею та зробити свій внесок у розвиток суспільства.

Пам'ятайте: підприємницьке мислення – це вміння бачити можливості там, де інші бачать лише проблеми. Бажаю вам сміливості, творчості та віри у власні ідеї!

VII. Домашнє завдання

Обов'язкове:

1. Опрацювати матеріал підручника.
2. Робота з медіаресурсами:

Прочитайте статтю про видатних підприємців України в XIX ст. за посиланням: <https://cutt.ly/GeJrmgiI>

Рис. 2.17. Видатні підприємці України в XIX ст

Проаналізуйте, яким бізнесом вони займалися та з якими викликами вони стикались, і що спільного з нашим часом.

За бажанням: Підготувати міні-презентацію або розповідь про успішного українського підприємця.

Висновки до розділу 2.

У другому розділі дослідження було здійснено ґрунтовний аналіз методичних підходів, технологій, форм і методів навчання фінансової грамотності учнів середньої та старшої школи. Узагальнення теоретичних положень і практичного досвіду дало змогу визначити, що формування фінансової компетентності є багатограним педагогічним процесом, який потребує системного, інтегрованого й особистісно зорієнтованого підходу.

З'ясовано, що ефективність навчання фінансової грамотності забезпечується поєднанням таких методичних підходів, як компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, практико-орієнтований, інтегративний, цифровий і проблемно-ситуативний. Їх комплексна реалізація сприяє переходу від репродуктивного засвоєння знань до формування

здатності учнів самостійно аналізувати фінансові ситуації, приймати обґрунтовані рішення, прогнозувати наслідки власної економічної поведінки.

Компетентнісний підхід забезпечує формування системи знань, умінь і ціннісних орієнтацій, необхідних для свідомої фінансової діяльності. Діяльнісний підхід орієнтує процес навчання на активну участь здобувачів освіти у практичних видах діяльності, що розвиває критичне мислення, самостійність і відповідальність. Особистісно орієнтований підхід сприяє урахуванню індивідуальних особливостей кожного учня, його потреб, інтересів і життєвих планів, створюючи умови для самореалізації та внутрішньої мотивації до навчання.

Практико-орієнтований та проблемно-ситуативний підходи забезпечують зв'язок навчального процесу з реальними життєвими ситуаціями, формуючи практичні навички управління фінансами та готовність до прийняття економічно обґрунтованих рішень. Інтегративний підхід забезпечує міжпредметні зв'язки, що дозволяє учням сприймати фінансові явища у взаємозв'язку з економічними, соціальними, правовими та математичними аспектами. Цифровий підхід відкриває нові можливості для організації навчання через використання сучасних технологій, онлайн-платформ і симуляторів, що відповідає викликам цифрового суспільства.

У межах розділу також визначено, що ефективна організація навчання фінансової грамотності ґрунтується на поєднанні різних форм – уроків, проєктної діяльності, позакласних і факультативних занять, тренінгів, клубів фінансової грамотності, екскурсій та дистанційного навчання. Така різноманітність форм сприяє підвищенню мотивації учнів, розвитку комунікативних і соціальних умінь, практичному закріпленню теоретичних знань.

Методи навчання фінансової грамотності – словесні, практичні, ігрові, проблемно-пошукові, інтегровані та цифрові – у взаємозв'язку забезпечують формування цілісного уявлення про фінансову сферу, розвиток критичного мислення, вміння планувати, аналізувати й оцінювати власні фінансові дії.

Особливої ефективності набувають інтерактивні методи – кейс-метод, сторителінг, дискусії, рольові ігри, симуляції, які створюють умови для активного пізнання, співпраці та творчого підходу до розв’язання фінансових проблем.

Отже, результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновок, що сучасна методика навчання фінансової грамотності має спиратися на компетентнісну парадигму освіти, поєднання традиційних і інноваційних технологій, а також орієнтуватися на формування практичної фінансової компетентності як ключової складової успішної самореалізації особистості в умовах сучасної економіки. Системне використання розглянутих підходів, форм і методів забезпечує не лише засвоєння фінансових знань, а й виховання фінансово свідомої, соціально відповідальної та економічно активної особистості.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз підтвердив, що фінансова грамотність є ключовою компетентністю сучасної особистості, яка забезпечує здатність приймати обґрунтовані фінансові рішення, ефективно управляти ресурсами та відповідати за наслідки власної економічної поведінки. Вона має інтегративний характер і включає когнітивний (знання), діяльнісний (уміння та навички) та аксіологічний (ціннісно-мотиваційний) компоненти.

Формування фінансової грамотності здійснюється на базі фінансової освіти, проте виходить за її межі, охоплюючи поведінкові моделі та світоглядні позиції, що визначають відповідальне ставлення до власних фінансів. Міжнародні та національні підходи (зокрема ОЕСР та нормативно-правові акти України) підкреслюють необхідність поєднання знань, умінь, ставлень і поведінки для досягнення фінансового добробуту.

На державному рівні формування фінансової грамотності визначено пріоритетним напрямом освітньої політики України. Державні та громадські ініціативи, модельні програми та методичні рекомендації створюють цілісну екосистему фінансової освіти, орієнтовану на формування компетентного, економічно активного громадянина.

Психолого-педагогічний аналіз показав, що підлітковий та старший шкільний вік є сприятливим для формування фінансової грамотності завдяки розвитку абстрактного та логічного мислення, здатності до самостійного вибору та усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у фінансових діях. Це обґрунтовує застосування компетентнісного, діяльнісного, практико-орієнтованого та особистісно зорієнтованого підходів у навчанні.

Методичний аналіз показав, що ефективне навчання фінансової грамотності забезпечується комплексом підходів: компетентнісного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, практико-орієнтованого, інтегративного, цифрового та проблемно-ситуативного. Їх взаємозв'язок сприяє розвитку критичного мислення, уміння прогнозувати фінансові наслідки та самостійно приймати фінансові рішення.

У роботі представлено методичні матеріали, розробки уроків з курсу «Підприємництво та фінансова грамотність» для учнів 8–9 класів. Запропоновані матеріали спрямовані на формування фінансової обізнаності, підприємницького мислення, відповідального ставлення до економічних рішень та командної взаємодії. Використання активних методів навчання, інтерактивних вправ та практичних завдань забезпечує застосування знань у реальних життєвих ситуаціях.

Методичні розробки відповідають чинній навчальній програмі та підручникам, рекомендованим Міністерством освіти і науки України, і можуть використовуватися як готові інструменти для планування та проведення уроків, а також слугувати основою для подальшого вдосконалення методики викладання курсу.

Комплексне поєднання різних форм (уроки, проєкти, тренінги, клуби фінансової грамотності, інтерактивні вправи) і методів навчання (словесні, практичні, ігрові, інтегровані та цифрові) сприяє формуванню фінансово свідомої, соціально відповідальної та економічно активної особистості, здатної до самостійного прийняття рішень і успішної самореалізації в сучасній економіці.

Узагальнено, що формування фінансової грамотності є багатограним педагогічним процесом, який потребує системного, інтегрованого та практико-орієнтованого підходу. Реалізація зазначених підходів та методичних розробок забезпечує розвиток знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, необхідних для підготовки економічно компетентної та відповідальної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барадія Н. Застосування основних форм і методів у вивченні курсу «Фінансова грамотність» у гімназії. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Вип. 8(1). С. 179-187. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2018_8\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2018_8(1)_19) (дата звернення: 15.10.2025).
2. Барадія Н., Покась Л. Формування фінансової грамотності через впровадження педагогічних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 23. Том 1. С. 89–94.
3. Бех І. Курс на діяльнісно-компетентнісний підхід. *Дошкільне виховання*. 2013. № 1. С. 2–5.
4. Бібік Н. М., Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід і українські перспективи. К.: КІС, 2004.
5. Біденко С. Золотаревич І. Як розповісти дітям про гроші. Харків : ВГ «Основа», 2019. 128 с.
6. Блискавка О. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. Інформаційно аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку 2009 / О. Блискавка, А. Зеленцова. URL: <http://ua.forua.com/economics/131317.html>.
7. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Роберт Бонд, Олексій Куценко, Наталія Лозинська. Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). Київ, Грудень 2010. 42 с.
8. Бречко О. Фінансова і цифрова грамотність як базові складові розвитку сучасного інформаційного суспільства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 129-135.
9. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід. URL: <https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article> (дата звернення 04.11.2025).
10. Варій М. Й. Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл.: [3-тє вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 107 с.

11. Гаврилко Т.О., Довгань М.М. Фінансова грамотність населення: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30 (2). С. 48 – 52.
12. Гільберг Т., Суховій О. Підприємництво і фінансова грамотність : [підруч. для 8-го кл. закл. заг. серед. освіти]. Київ : Генеза, 2025. 176 с
13. Гончар Л. В., Гарна С. О., Мартиненко А. О. Фінансова грамотність населення України як фактор успішного розвитку держави. *Інноваційна економіка*. 2019. Вип.1-2. С. 182-186.
14. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011> (дата звернення: 15.11.2025).
15. Дудчик О. Ю., Матвійчук І. О. Фінансова грамотність населення: теоретичні аспекти, проблеми і перспективи поліпшення в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 631-635
16. Закон України «Про Національний банк України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
17. Закон України «Про освіту» (2017) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
18. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text%20target=> (дата звернення: 05.10.2025).
19. Закон України «Про страхування» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2320> (дата звернення: 05.10.2025).
20. Закон України Про повну загальну середню освіту URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
21. Зикіна В. Формування основ фінансової грамотності у початковій школі засобами STEM-освіти. *Проблеми освіти*, 2022. № 1. С. 73–86.

22. Кізима Т., Шаманська О. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream>
23. Кізима Т.О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, 2016. Вип. 2. С. 64–71.
24. Климчук А. Фінансова грамотність населення України залишає бажати кращого / А. Климчук. – 2009. URL: <http://www.businessterritory.com/finansovagroup>.
25. Концепція формування фінансової грамотності у початковій, основній та старшій школі. Проект. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015 № 10. С. 2–4.
26. Кузьменко О. В. Методика навчання фінансової грамотності учнів. – К.: УБС, 2019.
27. Кузьменко Ю. Формування компетентності «підприємливість та фінансова грамотність»: сучасні орієнтири. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Педагогіка*, 2018. №2 (8). С. 36 – 39.
28. Латковська Т. А. Підвищення рівня фінансової грамотності. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2013. Т. 13. С. 429–438. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_45
29. Максименко С. Д. Теорія специфічних рушіїв розвитку Г. С. Костюка. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 27. Київ, 2015. С. 7-19.
30. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.) URL <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/navchalna-programa-8-9-kl-nbu-finansovagramotnist-gruden-2023.pdf> (дата звернення: 05.10.2025).
31. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Буяк Р. Р.,

Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М.) URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/27.08.2024/02/pidpryyemnytstvo-i-finansova-hramotnist-8-9-kl-buyak-ta-in-27082024.pdf> (дата звернення: 05.10.2025).

32. Навчальна програма курсу за вибором «Основи управління особистими ресурсами. Фінансова грамотність (за методикою соціально-економічного симулятора з управління ресурсами «Життєвий капітал») 10-11 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Беспалко І.В., Бедіян Н.І., Бех Ю.В., Гавва О.О., Горошкова Т.М., Зирянова О.Л., Ігнат'єва О.В., Коваленко І.В., Литвин О.В., Малафєєв Т.Р., Мартинюк О.А., Рузанова О.П, Хоша М.О.) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/fingram/30-09-2024/osnovy-upravlinnya-osobystymy-resursamy-finansova-hramotnist-10-11-klasy-30-09-2024.pdf> (дата звернення: 05.10.2025).

33. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності в Україні до 2030 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalna-strategiya-rozvitkufinansovoyi-gramotnosti-v-ukray>

34. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО, 2019. 439 с. URL: <http://pisa.testportal.gov.ua/wp> (дата звернення: 05.11.2025).

35. Нова українська школа: основи Стандарту освіти / ред. кол.: Л. Гриневич та ін.; за заг. ред. М. Товкало. Львів, 2016. 64 с.

36. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. – Суми : вид-во СУМДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – 430 с.

37. Партико, Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 416 с.

38. Педагогічний словник /за ред. дійсн. члена АПН України Ярмаченка М. Д. К. : Педагогічна думка, 2001. С. 158.
39. Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кузнєцова А. Я., Довгань А. І., Часнікова О.В., Шніцер О.П., Тригуб О. В., ГірченкоТ. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/30-12-2024/pidpryyemn-finans-hram-8-9-kl-kuznyetsova-ta-in-30-12-2024.pdf> (дата звернення: 05.10.2025).
40. Приказюк, Н. В. Ходаківська, Ю. О. Цифрова фінансова грамотність: компоненти та методи підвищення URL : <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/42519> (дата звернення: 15.10.2025).
41. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Вісник Національного банку України. Київ*, 2014. №2. (216). С. 11–16.
42. Психологія особистості: електронний навчальний посібник комбінованого (локального та мережного) використання / М. Д. Прищак, О. В. Гречановська. Вінниця : ВНТУ, 2024. – 219 с.
43. Радзішевська Д. В. Підвищення фінансової грамотності населення України як один із пріоритетів державної політики на сучасному етапі. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Radzishevaska.pdf>(дата звернення 01.11.2025).
44. Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України URL: <https://talan.bank.gov.ua/fingramotnist#ramky-kompetentnostey> (дата звернення: 05.10.2025).
45. Савчук Н. Фінансова грамотність: сутність і перспективи розвитку. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Сер.: філософські науки*. 2021. Вип. 1. С. 92-97.
46. Слобода Л. Я. Фінансова грамотність як чинник забезпечення ефективності використання банківського капіталу. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2011. 2 (11). С. 167-172.4.

47. Словник-довідник з української лінгводидактики / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
48. Смовженко Т. С., Кузнєцова А. Я. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України. *Регіональна економіка*. 2013. № 2(68). С. 34–42.
49. Сусь Б. А., Шут М.І. Діяльнісний підхід як ефективний спосіб забезпечення дієвості знань *Збірник наукових праць*. 2007. № 4 (*Педагогічні науки*). Бердянськ, 2007. С. 5–8.
50. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник: Вид. 2-е, допов. й випр. Рівне : Волин. обереги, 2011. 519 с.
51. Уроки з підприємницьким тлом. Україно-польський проект. Досвід Івано-Франківської області. *Економіка в школах України. Спецвипуск*. № 7 (152). 2017. 80 с.
52. Фінансова грамотність : навч. посібник для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. К., 2013. – 312 с.
53. Фінансова грамотність : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Київ : УБСНБУ, 2014. 316 с.
54. Фінансова грамотність для освітян. Національний банк України URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+NBU101+2024_T1
55. Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?: навчальний посібник / авт. кол. К., 2019. 272 с.
56. Центр фінансових знань Талан URL: <https://talan.bank.gov.ua/korysne#literatur> (дата звернення: 10.11.2025).
57. Щьокіна Є. Ю., Черепанова Н. О., Гужва О. А. Фінансова грамотність як запорука соціального та економічного розвитку держави. *Економічні науки. Сер.: регіональна економіка*. 2020. Вип. 17. С. 296-302.
58. Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 09.11.2025).

59. Erik H. Erikson. *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company, 1968.

60. Kucher, S., Horbatiuk, R. Formation of Financial Literacy as a Key Competence in the Content of Future Primary School Teacher`S Professional Training. *Educological Discourse*, 2024. 46(3), P.63–71. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829/2024.3.6> (дата звернення: 09.11.2025).

61. Piaget, J. (1972). *Intellectual Evolution from Adolescence to Adulthood*. Human Development. Т. 15, № 1. P. 1—12. doi:10.1159/000271225. ISSN 0018-716X

ДОДАТКИ

Додаток А

Інтерактив «Податковий детектив» (5–7 хв).

Учні отримують зразки фіскальних чеків

Завдання в парах:

- знайти у чеку ПДВ;
- визначити, як він позначений;
- порівняти суму без ПДВ і загальну суму;
- зробити висновок, яку частку ціни становить податок.

Коротке обговорення.

Фіскальні чеки

ВЕБ ЧЕК

ФОП ПЕРЕМОГА Б.Д.

тест

УКРАЇНА, М.КИЇВ, СВЯТОШИНСЬКИЙ Р-Н проспект Перемоги, 67, корп. F, офіс.12

ПН 385381222511

ІД 38538312

1.000 x 2025.00

2208601100 #

4820024210058 #

ABR0546581 #

Товар з ПДВ та кодом УКТЗЕД + Акциз(шт.) 2025.00 ГРА

АТ ОЩАДБАНК #

ТЕРМІНАЛ: 50939030 #

СПЛАТА #

ЕПЗ: 5355XXXXXXX3839 #

ПЛАТІЖНА СИСТЕМА:MasterCard #

КОД АВТОРИЗАЦІЇ:96357P3 #

БЕЗГОТІВКОВА: #

КАРТКА 2025.00 грн

СУМА 2025.00 грн

ПДВ А=20% 321.43

АКЦ.ПОД. Г=5% 96.43

ДО СПЛАТИ 2025.00 грн

ЧЕК № xk_NZoljTWA

21.12.2024 15-28-47

офлайн

f665c1dad2e511e10b4ccbb85454e

5cb763abd581539b31d0622b0cf85

bbc370

ФН ПРРО 4000039540

ФІСКАЛЬНИЙ ЧЕК

ПРРО 'ВебЧек'

ПОБАЖАННЯ НА ДЕНЬ

Щоб везіння йшло сьогодні за тобою весь день тінню!

Cashalot

Ваша торгова точка

Художній салон

УКРАЇНА, КИРОВОГРАДСЬКА ОБЛ., М. КРОПИВНИЦЬКИЙ, вул. Велика Перспективна, буд. 51_А

ПН 123456789020

ФН ПРРО 4000696423

Касир Іваненко І.І.

Чек №3600535926

УКТ ЗЕД 2208201200

Штрихкод марки акциз.податку: AAAA123456

Алкогільний напій

1 X 200,00 200,00 АР

СУМА 200,00 ГРН

ПДВ А=20% 31,75

Акциз Р=5% 9,52

ГОТІВКА 200,00 ГРН

3600535926 26.12.2024 11:01:18

ФІСКАЛЬНИЙ ЧЕК

ОНЛАЙН

Cashalot

COTA

ВАША ТОРГОВА ТОЧКА

TESTSHOP

УКРАЇНА, М.КИЇВ ДАРНИЦЬКИЙ Р-Н, ВУЛИЦЯ ПОЛІСЬКА, 28 Б

ПН 123456789020

ФН ПРРО 4000098102КАСА.12

ЧЕК ФН 3571247147/ВН 14

УКТ ЗЕД 220410

Акцизні марки: AAAA123456

Шампанське Artwineгу Артемівське біле бріот

1 X 205,00 205,00 АР

СУМА 205,00 ГРН

ПДВ А=20% від 195.24 32,54

Акциз Г=5% 9,76

ГОТІВКА 205,00 грн

КАСир ІВАНЕНКО І.І.

20.12.2024 19:37:26

Дякуємо за покупку!

ФІСКАЛЬНИЙ ЧЕК

ОНЛАЙН

COTA Каса

Групова робота «Податкова мозаїка» (7–8 хв.)

Організація роботи учнів

Завдання для груп:

1. Розподілити податки на прямі та непрямі.

- Прямі – сплачуються безпосередньо платником із його доходів або майна.

- Непрямі – включені в ціну товарів/послуг.

2. Коротко пояснити:

- **хто** є платником кожного податку (фізична особа, підприємство, імпортер, покупець товару тощо);

- **коли** цей податок сплачується (під час отримання доходу, купівлі товару, ввезення на територію країни, користування майном тощо).

3. Зробити короткі висновки на аркуші, наприклад:

- які податки найчастіше сплачує кожна людина;
- які податки є основними для державного бюджету;
- чим відрізняються прямі та непрямі податки.

Презентація результатів (по 1 хв. на групу)

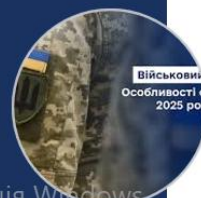
Кожна група коротко представляє: як вони розподілили податки; 1–2 приклади пояснень «хто і коли сплачує»; свій загальний висновок.

Картки для гри «Податкова мозаїка»**Картка 1**

**Податок на доходи
фізичних осіб (ПДФО)**

Картка 2

Військовий збір

Активация Windows

Картка 3

Податок на майно

Tax

Картка 4

**Податок на прибуток
підприємств**

Активация Windows

Картка 5

Податок на додану вартість (ПДВ)

Картка 6

Акцизний податок

Активация Windows
Перейдіть до розділу "Настройки", і

Картка 7

Мито на імпорт

Картка 8

Податок на товари та послуги

Активация Windows

Картка 9

**Єдиний
соціальний внесок
(ЄСВ)**

Картка 10

**Екологічний
податок**

Активация Windows

Хто платить: фізичні особи
Коли: щомісяця або під час
отримання доходу.

Хто платить: фізичні особи
Коли: під час отримання зарплати
або доходу

Хто платить: власники нерухомості та
землі
Коли: щороку

Хто платить: юридичні особи
Коли: щорічно/щоквартально

Хто платить: роботодавць та працівник

Коли: щомісяця

Хто платить: підприємства, що забруднюють навколишнє середовище

Коли: щорічно або щоквартально

Хто платить: споживач через продавця

Коли: під час купівлі товарів/послуг

Хто платить: виробники або продавці

Коли: під час продажу підакцизних товарів (алкоголь, тютюн, пальне)

Хто платить: імпортери

Коли: під час ввезення товару в країну

Хто платить: споживач через продавця

Коли: під час купівлі товарів/послуг